

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра прикладної психології та логопедії

Допущено до захисту

Завідувач кафедру

«20» листопада 2025 року

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ З
ООП В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка другого рівня
вищої освіти, групи м23СО

Галузь знань педагогічна

Спеціальність 016 Спеціальна освіта

Спеціалізація: 016.01 Логопедія

Освітньо-професійна програма: Спеціальна
освіта

КРАСНОВА Ольга Миколаївна

Керівник:

**к. психол. н., доц. Цибуляк Наталя
Юріївна**

Рецензент:

**к.пед.н., доц. СИНИЦЯ Аліна
Олександрівна**

Запоріжжя – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ	7
1.1. Поняття психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП.....	7
1.2. Труднощі, з якими стикаються батьки дітей з особливими освітніми потребами в кризових умовах.....	16
1.3. Аналіз вітчизняних і зарубіжних моделей психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та її сім'ї.....	20
Висновок до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ БАТЬКІВ З ДІТЬМИ З ООП У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ.....	31
2.1. Організація та методи дослідження потреб батьків з дітьми з ООП в умовах кризових викликів.....	31
2.2. Аналіз потреб батьків з дітьми з ООП у кризових умовах.....	36
2.3. Експериментальна програма психолого-педагогічного супроводу батьків з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій.....	41
Висновок до розділу 2.....	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	59
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я є надзвичайно важливим середовищем розвитку дитини, де формуються її базові цінності, соціальні орієнтири та життєві компетентності. Вона виконує унікальну функцію соціалізації та психологічної підтримки, забезпечуючи емоційний мікроклімат, що безпосередньо впливає на гармонійний розвиток дитини. Особливої ваги роль сім'ї набуває у випадку виховання дітей з особливими освітніми потребами (ООП), адже батьки виступають головними помічниками адаптації та інтеграції дитини до соціуму.

В умовах сучасних кризових викликів, зумовлених воєнними подіями в Україні, роль батьків у вихованні дітей з ООП значно ускладнюється. Багато родин зазнали вимушеного переселення, втратили джерела стабільності, що негативно позначається на психологічному стані як дітей, так і їхніх батьків. Діти, у тому числі з ООП, стикаються з травматичним досвідом, втратою звичного середовища, нестачею безпеки та ресурсів для розвитку. У цій ситуації психолого-педагогічний супровід стає одним із найважливіших напрямів освітньої та соціальної діяльності, адже він допомагає знизити рівень стресу, адаптувати сім'ю до нових умов, підвищити її резильєнтність і забезпечити дитині підтримку на різних рівнях.

Актуальність дослідження визначається також тим, що поява у родині дитини з ООП часто стає серйозним випробуванням для батьків. Вони відчують підвищену тривожність, емоційне виснаження, брак адаптивних стратегій подолання труднощів, невпевненість у власних силах і перспективі розвитку дитини. У воєнних реаліях ці проблеми набувають подвійної інтенсивності: з одного боку, батьки мають забезпечити базову підтримку та догляд за дитиною, а з іншого долати власні психологічні, матеріальні та соціальні труднощі. Це призводить до зниження їхнього ресурсного потенціалу, що створює ризики для подальшого розвитку і соціалізації дитини.

Водночас успішна соціалізація дітей з ООП значною мірою залежить від мікроклімату в родині, стилю виховання та рівня готовності батьків до

усвідомленої взаємодії з дитиною. Саме тому надання комплексного психолого-педагогічного супроводу батьків стає одним із ключових завдань сучасної освіти й соціальної політики. Такий супровід передбачає інформаційну, психологічну, соціальну, консультативну та реабілітаційну допомогу батькам, спрямовану на зміцнення їхніх виховних і адаптивних можливостей.

За останні п'ять років кількість учнів з особливими освітніми потребами збільшилась майже удвічі. Якщо у 2020/2021 році їх кількість була 25078 дітей, а у 2024/2025 – 47610 дітей [44].

Як бачимо, ця цифра щороку збільшується внаслідок дії екологічних, політичних, соціальних чинників. Ситуація сьогодення вносить свої зміни в соціально-побутове життя родин з дітьми з ООП, але незмінним залишається прийняття і впровадження у суспільстві нових методів, технік для допомоги батькам з дітьми з ООП.

У воєнний час інклюзивна освіта в Україні стикається з новими викликами, які напряду впливають на батьків дітей з ООП. Адже саме вони щодня підтримують своїх дітей, створюють для них відчуття безпеки та намагаються зберегти освітній процес та розвиток дитини у складних умовах. Але їхня роль значно ускладнилася через перевантаження, нестачу ресурсів і не завжди з можливістю працювати у взаємодії з іншими спеціалістами, аби забезпечити дитині стабільність. У ситуації батьки стають асистентами, репетиторами й психологами одночасно. Особливо складно це для родин, які вимушено переїхали: у новому середовищі батьки повинні не лише подбати про побут, але й підтримати освітній процес дитини. Додатково ускладнює ситуацію відсутність знань та інструментів для правильної педагогічної підтримки. Батьки часто не знають, як пояснити складний матеріал або як допомогти дитині впоратися зі стресом, організувати повсякденну рутину. Водночас у них також може не бути часу чи ресурсів, адже багато хто працює дистанційно або шукає нову роботу. Це створює ситуацію подвійного навантаження: підтримувати дитину й водночас забезпечувати базові потреби родини.

Також, попри значну кількість наукових праць, державних програм, спрямованих на дослідження проблем дітей з ООП, досі недостатньо вивченими залишаються питання підтримки батьків як самостійної групи, яка потребує не меншої уваги, ніж діти. У більшості досліджень батьків розглядають лише як ресурс розвитку дитини, тоді як їхні власні потреби, труднощі та стратегії подолання залишаються поза увагою. Саме ця ланка у наукових пошуках визначає актуальність вивчення психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП в умовах кризових ситуацій.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлюється низкою чинників:

- зростанням ролі батьків у вихованні та соціалізації дітей з ООП;
- посиленням кризових викликів, спричинених воєнними подіями в Україні, що поглиблюють вразливість сімей;
- подвійним навантаженням на батьків, які одночасно мають підтримувати дитину та долати кризові ситуації;
- потребою у науково обґрунтованих програмах психолого-педагогічного супроводу, спрямованих на сім'ю;
- недостатньою увагою у вітчизняних дослідженнях до особистісних і соціальних потреб батьків як окремого об'єкта психолого-педагогічного впливу.

Актуальність дослідження теоретичних та практичних аспектів психолого-педагогічного супроводу батьків дітей із ООП зумовила вибір теми нашої кваліфікаційної (магістерської) роботи: «Психолого-педагогічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів».

Об'єкт дослідження: процес організації психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП.

Предмет дослідження: особливості організації психолого-педагогічного супроводу батьків дітей із особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій.

Мета дослідження: визначити потреби батьків з дітьми з ООП у психолого-педагогічному супроводі та розробити на цій основі програму психолого-педагогічного супроводу.

Для досягнення мети дослідження було поставлено наступні **завдання**:

- 1) проаналізувати проблему психолого-педагогічного супроводу батьків з дітьми з ООП в умовах кризових ситуацій;
- 2) визначити потреби батьків з дітьми з ОПП у психолого-педагогічному супроводі в умовах кризових ситуацій;
- 3) розробити програму психолого-педагогічного супроводу батьків з дітьми з ООП в умовах кризових ситуацій.

Для вирішення поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**:

- 1) теоретичні (бібліографічний, аналіз, систематизація, узагальнення);
- 2) емпіричні (опитування, бесіда з батьками дитини з ООП).

Теоретичне значення дослідження: узагальнення проблеми психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП, типізація його ключових теоретичних положень та актуалізація в сучасних умовах.

Практичне значення одержаних результатів: результати проведеного дослідження можуть бути використаними у роботі з батьками дітей з ООП в закладах освіти, громадськими організаціями, консультативними центрами, соціальними службами, психологами.

Розкриття факту делегування завдань генеративному ШІ. Авторка заявляє про використання генеративного ШІ у процесі дослідження та підготовки рукопису. Відповідно до таксономії GAIDeT (2025), наведені нижче завдання були делеговані інструментам генеративного ШІ за повного людського нагляду: пошук і систематизація літератури; написання огляду літератури; вичитування та редагування; резюмування тексту. Використаний інструмент генеративного ШІ: ChatGPT-4.0. Повну відповідальність за фінальний рукопис несуть авторка. Інструменти генеративного ШІ не зазначаються як автори та не несуть відповідальності за кінцеві результати.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел - 44.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ, ЯКІ МАЮТЬ ДИТИНУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Поняття психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП

Загострення соціальної та психологічної напруги в суспільстві, що зумовлена повномасштабною війною в Україні визначає актуальність теми дослідження. Сім'ї, які виховують дітей з особливими потребами, зазнають істотних змін, що впливають на їх повноцінне життя. До актуальних проблем, які мають сім'ї дітей з ООП належать: перебування в умовах постійного психоемоційного напруження; руйнування життєвих планів, переживання батьками провини щодо неналежного догляду за своїми дітьми; низька мотивація батьків до взаємодії з фахівцями різних служб та організацій; встановлення дисгармонійних сімейних відносин між членами сім'ї, жорстких рольових позицій; суперечливість, непослідовність у поведінці по відношенню до дитини, що спричиняє порушення відносин в системі батьківсько-дитячих стосунків; інформаційна депривація батьків, яка викликана браком інформації щодо питань виховання і навчання дітей з особливостями розвитку, можливостей корекційної реабілітації, прав на соціальну допомогу чи пільги; обмежений доступ до технологій ранньої діагностики та втручання, розвитку компенсаторних функцій дитини; ризик відмови батьків від дітей з особливими потребами; недоступність до соціальної інфраструктури; низька матеріальна забезпеченість, труднощі в реалізації гарантованих пільг та можливостей. Такі сім'ї потребують кваліфікованої соціальної допомоги, яку можуть здійснювати компетентні фахівці соціально-психологічної сфери, які реалізують надання зазначеної підтримки.

Поява у сім'ї дитини з особливими освітніми потребами ставить перед родиною великі випробування, вона перебуває у стресі, тому важлива комплексна підтримка і допомога. Особливу увагу приділяють реалізації психолого-

педагогічного супроводу дитини з ООП та її батьків науковці Б. Андрейко, Ю. Дмитрів (психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня); І. Брушневська, Ю. Рібцун (комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей); Р. Процюк, Л. Прохоренко (стратегії психологічного супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі); О. Колишкін (особливості корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами), К. Ігнатенко (робота спеціалістів загальноосвітнього закладу з родинами дітей, що мають особливі освітні потреби), С. Єфімова (налагодження партнерських стосунків з родинами), М. Шпак (психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання), І. Сухіна (особливості психологічного супроводу родин, в яких виховуються діти з порушеннями інтелектуального розвитку).

На сьогодні в психолого-педагогічній літературі поняття «психологічний супровід» розглядається досить широко. Пропонуються такі терміни, що позначають соціально-психологічну та педагогічну допомогу: «сприяння», «подія», «співробітництво», «психологічний або соціально-психологічний супровід» та інші. На це є свої причини, і одна з них – глибинний смисловий збіг слова «супровід» та сутності соціально-психологічної допомоги сім'ї або особистості в кризовий період життя. У теорії супроводу важливими аспектом є твердження, що носієм проблеми розвитку дитини в кожному конкретному випадку виступають і сама дитина, і її батьки, і педагоги і найближче оточення дитини [2].

Також розглядаємо психолого-педагогічний супровід як спробу запобігти негативним моментам інтеграції батьків та дитини з ООП, надання підтримки кожній дитині, яка опинилася в ситуації, що створює загрозу її розвитку. Тому супровід це довготривалий процес вивчення дитини з ООП, батьків, спрямований на підтримку у вирішенні освітніх завдань, які змінюються, ускладнюються. Зміст психолого-педагогічного супроводу спрямований на всіх учасників освітнього процесу, зокрема й батьків дітей з ООП, та здійснюється

через реалізацію діагностичного, профілактичного, просвітницького, консультативного та корекційного напрямів роботи.

Психолого-педагогічний супровід дитини з ООП – комплексна діяльність команди спеціалістів та батьків дитини, спрямована на формування належних умов, що сприяють всебічному розвитку дитини, її успішній адаптації, реабілітації, та інтеграції в соціум.

Нині існують різні тлумачення поняття «психолого-педагогічного супроводу». Як розглядає З.Удич, психолого-педагогічний супровід батьків дитини з особливими потребами, в контексті підготовки батьків та дитини до відвідування закладу освіти це «система організаційних, діагностичних, інформаційних та розвивальних взаємопов'язаних і взаємообумовлених заходів, представлених різними психологічними технологіями, методами і прийомами, які здійснюються з метою забезпечення оптимальних умов для життєдіяльності сім'ї та розвитку в її середовищі дитини з особливими потребами, її підготовки і включення до системи інклюзивної освіти» [11].

На думку Н. Компанець, психолого-педагогічний супровід батьків дитини з ООП має вестися і в розрізі емоційної грамотності та формування у батьків навичок емоційної регуляції для управління поведінкою дитини вдома [15].

Виходячи з цього, метою психолого-педагогічного супроводу батьків дитини з ООП є підтримка та повага, підвищення педагогічної, психологічної компетентності батьків, допомога в адаптації й інтеграції у суспільство. Для досягнення цієї мети у взаємній співпраці з фахівцями вирішуються наступні завдання:

- залучення батьків усіх дітей до взаємодії з фахівцями закладів освіти;
- формування у батьків мотивації до тісних контактів з педагогами, психологами з метою отримання максимально повної інформації про дитину;
- удосконалення психологічної та освітньої грамотності батьків, інформування їх про те, як займатися з дитиною вдома і як її розвивати за стінами закладу освіти;

- залучення батьків до корекційно-розвиваючої та реабілітаційної роботи з дітьми[8].

Робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами ґрунтується на таких принципах:

1. Особистісно-орієнтований підхід до дітей, до батьків, де в центрі уваги врахування їх особистісних особливостей; забезпечення комфортних, безпечних умов. Важливо, щоб батьки дитини відчували увагу та зацікавленість з боку педагогічних працівників, психологів, логопедів, інших спеціалістів у розвитку дитини, їхню готовність допомогти у вихованні і розвитку дитини.

2. Гуманно-особистісний – різнобічна повага і любов до дитини, до кожного члена сім'ї, віра в них. Чи не першим кроком для співпраці сім'ї з закладами освіти є сприяння соціальному та освітньому середовищу, де батьки відчують себе привітними, поважними, довіреними, почутими і необхідними. Готовність батьків прислухатися до слів учителя, прагнення виконати його рекомендації пов'язані не стільки з тим, що говорить вчитель, але як він це говорить.

3. Принцип комплексності – психолого-педагогічний супровід дитини та батьків можна розглядати тільки в комплексі, у тісному контакті з психологом, соціальним педагогом, учителем-дефектологом, логопедом, батьками[8].

Проте, зважаючи на достатню розробленість в науковій літературі програм інклюзивного навчання, питання ефективної організації психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП залишається наразі актуальним і відкритим. Зокрема, не достатньо висвітлені питання щодо особливостей співпраці з батьками дітей з ООП, які перебувають у складних життєвих обставинах, переважна більшість батьків не є партнерами у співпраці, вузькі підходи у роботі з ними, низька педагогічна компетентність батьків.

Законом України «Про освіту» [28] окреслені психолого-педагогічні аспекти супроводу як необхідної умови успішного інтегрування в соціум дитини з особливими освітніми потребами, а також було унормовано необхідність

соціального, педагогічного й психологічного патронажу за місцем проживання дитини з ООП та її родини.

У наукових та науково-методичних напрацюваннях Софій Н.З., Я.О.Гапочки [6; 39] увага зосереджена на принципах забезпечення інтегрованого супроводу дитини з ООП в закладах (або окремих класах) інклюзивного навчання командою супроводу – із залученням профільних і непрофільних спеціалістів, батьків, що дозволяє значно розширити можливості надання допомоги дитині з обмеженими ресурсами та їхнім родинам та забезпечити оптимальне застосування циклограми фахівців психологічної служби закладів освіти [21] .

А. А. Колупаєва розглядає супровід як своєрідну освітню технологію, що базується на системно-орієнтованому підході відносно надання допомоги особам, які її потребують [15]. Дослідники наголошують на важливості активування власних ресурсів дітей з ООП та їхніх батьків, підкреслюючи, що супровід має бути зорієнтований на допомогу суб'єкту в розвитку і формуванні орієнтаційного поля, в якому відповідальність за всі свої дії несе сам суб'єкт.

А. Колупаєва зокрема застерігає, що завдання психологічної служби полягає у наданні допомоги, роз'ясненні і навчанні продуктивним стратегіям діяльності, а не виконання за супроводжуваного його задумів. Такої ж думки у своїх дослідженнях дотримується й Я. О. Гапочка [6;7], яка стверджує, що супровід передбачає підтримку, надання допомоги суб'єкту (і зокрема дитині з ООП та її батькам) у прийнятті рішення в складних життєвих ситуаціях, що водночас залишає простір для збереження свободи та відповідальності суб'єкта щодо варіативності вибору шляхів розв'язання актуальної проблеми.

В сім'ї формується особистості будь-якої дитини, у тому числі і з порушеннями у розвитку, тому саме від взаємовідносин батьків з дитиною залежить, наскільки повною буде її соціалізація у суспільстві. Значна кількість сімей з дітьми з ООП характеризуються різними типами дисгармонійного виховання та низьким рівнем спілкування. Іноді відношення батьків до такої дитини пов'язане з ігнорування хворобливих симптомів або значного їх

перебільшення, постановки власного діагнозу, панічною реакцією на нього. Тому основною проблемою, що має найважливіше значення для виховання дитини з порушеннями у розвитку є ставлення батьків до її порушення. Залежно від особистісних особливостей батьків рівня знань, освіти, культури та низки інших факторів виникають різні типи реагування на порушення. Цей момент супроводжується потрясінням, виникненням у батьків стресового, депресивного стану, почуття безпорадності, безвиході, але при правильній допомозі спеціалістів, стан прийняття діагнозу дитини з ООП може пройти безболісно.

Сім'я є первинною ланкою, фундаментом для особистісного розвитку дитини з ООП, тому виникає необхідність збереження та підтримки психічного та психологічного здоров'я батьків, які мають таку дитину. Основною метою психологічної допомоги батькам, які виховують дітей з ООП, є соціально-психологічна підтримка. Основними завданнями якої, є: оптимізація дитячо-батьківських відносин, поліпшення психоемоційного стану батьків, гармонізація подружніх стосунків, створення та зміцнення відносин між сім'ями, які мають дітей з ООП, з метою розширення кола взаємодії [32].

К. Ігнатенко визначає такі завдання роботи з батьками: допомогти сформуванню адекватні взаємостосунки між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною з вадами психофізичного розвитку; допомогти дорослим створити комфортну для такої дитини сімейну атмосферу; розширити інформованість батьків про потенційні можливості дитини, її перспективи у різних аспектах життя; створити умови для активної участі батьків у вихованні та навчанні дитини; підвищити рівень психічного здоров'я самих батьків[13].

Допомоги батькам, які виховують дітей з ООП, вивчається різними науками. Психологія досліджує психологічні аспекти взаємодії між батьками та дітьми з ООП, здатність батьків допомогти своїм дітям з ООП, вивчає стресові фактори, які впливають на відносини батьків з такими дітьми. Соціологія вивчає соціальні аспекти життя сімей, які мають дітей з ООП, такі як взаємовідносини з соціальними інституціями – навчальні заклади, органи місцевої влади, лікарні, інклюзивно-ресурсні центри та інші заклади, що надають підтримку батькам

дітей з ООП. Медицина досліджує стану здоров'я дітей з ООП, можливі шляхи реабілітації, які можуть вплинути на подальший розвиток та навчання. Педагогіка вивчає особливості навчання дітей з ООП, розробляє програми та методики, які допомагають таким дітям отримати якісну освіту та залучення батьків до освітнього процесу.

Останні дослідження та публікації підтверджують необхідність надання допомоги батькам, які мають дітей з ООП в різних сферах життєдіяльності – освіта медицина, психологія, юридична допомога. Дослідження вказують на те, що підтримка батьків може позитивно вплинути на розвиток дитини з ООП та підвищити її самооцінку. Одне з останніх досліджень, проведених у 2020 році в Україні, полягало у вивченні психологічної підтримки батьків дітей з ООП, у питанні щодо забезпечення їхніх дітей доступом до освіти. Дослідження показало, що недостатня підтримка від держави та недостатня інформація можуть призвести до почуття безсилля та відчуття відмови у здійсненні батьківських обов'язків. Також батьки відзначили негативний вплив на своє здоров'я та душевний стан, включаючи тривогу, депресію та стрес. Інші дослідження показали, що підтримка батьків може сприяти дітям з ООП у досягненні успіху в навчанні та соціальному житті. Наприклад, дослідження, проведене в 2021 році в Італії, показало, що батьківська підтримка позитивно впливає на самооцінку дитини з аутизмом та її соціальну інтеграцію. Отже, важливо продовжувати проводити дослідження та розробляти програми, спрямовані на підтримку батьків дітей з ООП[5].

Батьки часто соромляться своїх проблем, висувають високі вимоги до себе та дитини. Тому психосоціальна допомога є вкрай важливою для сучасних батьків, особливо родин зі складними сімейними обставинами, оскільки надавати допомогу власним дітям, які потребують уваги дорослих, необхідно попри всі свої проблеми: слухати, обговорювати їхні почуття, дізнаватися про потреби і пояснювати, що відбувається. Батьки можуть виконувати свої батьківські функції, якщо самі будуть в позитивному, наповненому стані, інакше не вийде. Як зазначається у дослідженні, реакція на кризові ситуації залежить від

особистого досвіду батьків, рівня їх соціально - економічного розвитку і зрілості (Durodie B., 2020), якості життя (Nguyen, H. C. et al., 2020) та рівня освіти. Рівень знань про тіло і психіку в нашій країні досить низький, що проявляється у неволодінні інформацією, незадоволеності населення кількістю інформації з даної теми, розбіжності поглядів експертів, що спричиняє невисокий рівень довіри тим самим експертам, лікарям, психологам, соціальним педагогам, соціальним працівникам, психотерапевтам, психіатрам. Тож не дивно, що саме фахівці з психологічної і соціальної допомоги населенню підкреслюють нагальну потребу в наданні якісної, професійної психологічної допомоги та підтримки психічного здоров'я у системі освіти, соціальній сфері та охороні здоров'я[9]. Батьки повинні намагатися тримати себе у рівновазі, контролювати свої реакції та дії, намагатися не демонструвати дитині з ООП власних емоційних переживань та страхів. У будь-яких ситуаціях батькам необхідно привести себе у максимально стабільний психологічний стан, що неодмінно допоможе зберегти психологічне здоров'я дитини з особливими освітніми потребами[12].

Більшість батьків дітей з ООП часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують, тому це необхідно враховувати при плануванні психолого-педагогічної допомоги. Потреби таких родин зумовлені різними станом та пережитими втратами, зміною соціального статусу, місця проживання, звичного стилю життя. Також доцільно планувати роботу поетапно, починаючи із задоволення першочергових (базових) потреб, враховувати готовність сім'ї до співпраці.

Т. Ілляшенко і Т. Жук у психолого-педагогічній роботі з батьками дітей з ООП визначають два пов'язані між собою напрями:

1) освітня робота з батьками, підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності у виховній і корекційно-розвивальній роботі з дитиною з конкретних питань;

2) оздоровлення психологічного стану батьків, підвищення їхньої соціальної активності і здатності до конструктивної взаємодії з фахівцями, спрямованої на допомогу дитині у навчанні, розвитку і соціальній адаптації[14].

С. Петренко визначає психолого-педагогічний супровід батьків дітей з ООП як тривалий, динамічний і цілісний процес, діяльність, що включає: корекцію емоційного стану батьків і взаємин «дитина – батьки»; оптимізацію спілкування «дитина – батьки – суспільство»; полегшення адаптації; актуалізацію прихованих внутрішніх ресурсів [36].

Отже, суть психолого-педагогічного супроводу полягає у виконання ряду діяльностей, таких як соціальна опіка, психологічна, соціальна та педагогічна підтримка соціально незахищених людей у подоланні складних життєвих ситуацій. Психолого-педагогічний супровід батьків, які виховують дітей з ООП охоплює створення відповідної психологічної ситуації для успішної взаємодії батьків із усіма членами родини, працівниками закладів освіти, громадськими організаціями, соціальними центрами, медичними установами, реабілітаційними центрами, які забезпечують реалізацію прав дитини з ООП. Це допоможе підвищити рівень педагогічної обізнаності батьків, розширити знання про особливості психофізичного розвитку дітей з ООП, подолати кризу, зумовлену становищем у державі. І в подальшому супровід може позитивно вплинути на перебіг адаптації та інтеграції батьків з дитиною з ООП у соціумі.

1.2. Труднощі, з якими стикаються родини дітей з особливими освітніми потребами в кризових умовах

Воєнний стан в країні суттєво погіршує становище батьків з дітьми з ООП. Високі ризики є для родин, які перебувають в конфліктній зоні, близько до лінії фронту, де наявні додаткові перешкоди в отриманні медичної, освітньої, психологічної допомоги та підтримки. Тому батьки дітей з ООП відчують високий рівень стресу та тривоги через невпевненість та неможливість забезпечити достатній розвиток дитини. Недоступність послуг та засобів обслуговування змушує їх самотужки забезпечувати дітей з ООП, що в свою чергу стає надзвичайно важким та виснажливим. Це також може бути причиною погіршення наявних симптомів у дитини з ООП, особливо через стрес, травми, евакуацію, недостатність медичної допомоги та відсутність інфраструктури.

Слід зазначити, що ставлення батьків до своїх дітей з ООП може бути різним і залежить від умов проживання, соціального статусу, освіти батьків. Загалом батьки дітей з ООП зазвичай виявляють більше уваги до дітей, так як ті потребують додаткової допомоги та підтримки ніж діти без ООП. Вони можуть відчувати велику любов та зобов'язання до своїх дітей, розуміти їх потреби, проблеми, захищати від дискримінації, сприяти адаптації у суспільстві. Однак батьки можуть стикатися зі стресом та втомою від постійної опіки над дітьми, особливо якщо їхні діти мають важкі форми ООП, без допомоги ззовні. Тому вони можуть відчувати такі емоції, як втома, роздратування та стрес, відчай.

Існує також ряд проблем, через які батьки з дітьми з ООП, не досягають успішної власної адаптації до ситуації, що виникла. Значну роль в цьому випадку відіграють індивідуально-психологічні особливості батьків, зокрема матерів. Про даний фактор згадували у своїх працях Н. Дідик, А. Душка, С. Михальська, Т. Скрипник, Я. Юрків. Науковці підкреслюють тісний взаємозв'язок рівня сприйняття батьків із процесом осмислення наявності психофізичних порушень у власних дітей. Часто спостерігається страх, шок, депресія, розгубленість і лише згодом – прийняття особливостей дитини. Саме це впливає на сприйняття та включення дитини в сім'ю. Так, на думку Н. Дідик, найбільше піддаються впливу стресогенним факторам саме матері. Їм притаманна висока емоційна чутливість, збудливість, нестабільність настрою, схильність до тривожності, неузгодженість внутрішніх почуттів та бажань, прагнення до централізації власної ролі у відносинах з оточуючими, зацикленість на власній точці зору, нестача гнучкості суджень, принциповість, безкомпромісність, перебільшення почуття відповідальності [40]. Допомога в подоланні стресогенних факторів лежить в основі психолого-педагогічної роботи з батьками, які виховують дитину з ООП. Спеціалісти сприяють набуттю батьками навичок стресостійкості, боротьби із страхами, невпевненістю, а також прийняття дитини та її особливостей, входження у соціальне середовище з підтримкою команди психолого-педагогічного супроводу. Тому важливо, щоб батьки отримували таку підтримку від команди спеціалістів, щоб зберегти здоровий баланс у своєму житті. Деякі

батьки можуть бути неспроможними доглядати за своїми дітьми з ООП, особливо якщо вони не мають досвіду у догляді. Важливо зазначити, що ставлення батьків до своїх дітей з ООП також залежить від того, наскільки здатні батьки знайти ресурси відновлення для самих себе. Підтримка та допомога батькам допоможе знизити рівень їх стресу, стати більш емоційно стабільними та прихильними до своїх дітей.

Ставлення у суспільстві до батьків з дітьми з ООП є неоднозначним, часто батьки можуть бути об'єктом стигматизації та дискримінації. Що в свою чергу відображається на їхній здатності знайти роботу, отримати доступ до послуг, отримати медичну допомогу, спеціалізовані засоби, обладнання чи реабілітаційні матеріали, які також можуть бути недоступними через бойові дії. Відсутність доступного середовища, пов'язаного з пересуванням чи доглядом за дітьми з фізичними порушеннями, також впливає на стан батьків та розвиток дитини з ООП.

Батьки не мають доступу до належної освіти своїм дітям. Це спричинено відсутністю спеціальних методів та технологій навчання, індивідуального підходу до навчання. Також не у всіх навчальних закладах є належні умови для навчання дітей з ООП. Батьки змушені шукати спеціалізовані навчальні заклади, які можуть бути далеко від дому, тому їм доводиться стикатися з транспортними витратами.

Потреба у підтримці дітей з ООП у повсякденному житті, пов'язанна з щоденною рутиною, наприклад така допомога, як одягання, купання, допомога з їжею, сон, навчання. На себе часу не залишається, батьки можуть відчувати високу втому від постійної роботи зі своїми дітьми та потребувати сторонньої допомоги в догляді за ними.

Відчуття ізоляваності можуть відчувати батьки через брак знань про різні порушення у дітей та напрямки допомогти та реабілітації. Батьки дітей з ООП можуть відчувати себе відірваними від суспільства та інших батьків, які не мають дітей з ООП. Вони можуть відчувати, що оточуючі люди не розуміють їхньої

ситуації та не можуть допомогти їм з проблемами, що пов'язані з доглядом за дитиною з ООП. Це може призвести до почуття самотності та відчуженості.

Батьки дітей з ООП обов'язково віддають значну частину свого часу і уваги на свою дитину, що може значно підвищити рівень стресу. Вони можуть постійно переживати за здоров'я своєї дитини, її благополуччя, можуть відчувати безпорадність, втому що призводить до додаткового навантаження на психіку.

Виклики, які постають перед батьками, які мають дітей з ООП, сприймаються ними по різному, так як кожна сім'я має свій власний життєвий досвід. Проте часто батьки дітей з ООП стикаються з великим емоційним, фізичним та фінансовим навантаженням, що може призвести до виникнення різних емоційних реакцій та почуттів щодо себе. Часто батьки можуть відчувати гордість від того, що вони допомагають своїм дітям у розвитку та лікуванні, роблять все можливе, щоб забезпечити своїм дітям краще майбутнє. З іншого боку, батьки можуть відчувати втому, стрес та розчарування, так як догляд за дітьми забирає багато сил та часу. Як правило, батьки дітей з ООП можуть відчувати відповідальність та значно навантажують себе, оскільки їхні діти потребують більшої уваги та догляду. Вони можуть відчувати вину, коли не можуть дати своїм дітям належним умов для розвитку. Такі батьки можуть відчувати нестабільність, розчарування, вони можуть почуватися самотніми, оскільки їм не вистачає підтримки та розуміння з боку оточення. Часто батьки ставлять свої потреби та бажання на другий план, щоб в першу чергу задовольнити потреби своїх дітей. Тому вони можуть відчувати, що не мають часу на свої захоплення, інтереси.

Отже, родини, які виховують дітей з ООП, зазнають особливих труднощів, які пов'язані як із загальними викликами сьогодення, так і обставинами, зумовленими особливостями розвитку їхніх дітей та ставленням батьків до себе.

Таким чином родини дітей із ООП стикаються із сукупністю психологічних, соціальних, фінансових, освітніх і фізичних труднощів, які ускладнюються війною. Основні фактори, що впливають на їх психічне благополуччя - це стрес, вигорання, доступ до ресурсів, стосунки в сім'ї,

особистісні особливості батьків, їх адаптивність до зовнішніх викликів в умовах війни. Для забезпечення стабільності у взаємодії батьків з дітьми з ООП необхідні комплексні індивідуалізовані програми психолого-педагогічної підтримки в умовах сьогодення.

1.3. Аналіз вітчизняних і зарубіжних моделей психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та її сім'ї

Концепція психолого-педагогічного супроводу батьків, які мають дітей з ООП носить інтегрований характер і визначається як процес професійної діяльності спеціалістів, спрямований на створення психолого-педагогічних умов для ефективного розвитку. З одного боку ці умови сприяють оптимізації процесів навчання та розвитку дитини з ООП, з іншого сприяють підвищенню рівня соціально-психологічної адаптованості батьків дитини. Суб'єкти та компоненти психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП перебувають у взаємозв'язку один з одним.

Існує дві концепції інвалідності, у яких дитина з ООП має зовсім різний соціальний статус. Залежно від того, якої із цих двох позицій дотримуватися, варто пропонувати різні моделі психолого-педагогічного супроводу сім'ї з такою дитиною. У першому випадку варіанти здоров'я обмежені, а інвалідність розглядається як особиста (особливо медична) проблема людини. Це так звана модель «менеджменту». У цій моделі інвалідність розглядається в контексті зв'язку між людиною та її хворобою. Згідно з цією моделлю, обмежені можливості здоров'я є медичною патологією, яка відрізняє здорових людей від просто нездорових людей, включаючи інвалідів і дітей. Усі проблеми у таких дітей, у тому числі психологічні та педагогічні, є результатом цієї патології. Дітям необхідно адаптуватися в суспільстві звичайних людей, і завдання психолого-педагогічного супроводу полягає в тому, щоб допомогти дітям та їхнім сім'ям здійснити цю адаптацію. Цей підхід іноді називають терміном «дизабілізм» («інвандилізм») за аналогією з терміном «расизм». І тут соціальний статус

дитини з проблемами здоров'я дуже низький, така дитина вважається неповноцінним членом суспільства[3].

У другому випадку обмежені можливості здоров'я розглядаються як соціальна проблема, яка викликає психологічні проблеми. Реалізуючи цей підхід, ми зосереджуємося на стосунках між людьми та їх оточенням. Обмеженість можливостей визнається внаслідок того, що соціальні умови зменшують можливості для самореалізації такої людини (соціальна мораль, психологічний клімат, соціальна організація, інфраструктура тощо). У рамках цього підходу використовується термін «люди (діти) з особливими освітніми потребами». У цьому випадку завданням психологічної допомоги є залучення батьків і дітей з ООП до нормального соціального життя. Довгий час в Україні під допомогою сім'ям, які виховують дітей з ООП, розумілося насамперед сприяння в лікуванні та догляді за дитиною[3].

Із часу ратифікації Україною в 1991 році Конвенції ООН про права дитини все більшого визнання та поширення набуває соціальна модель, більше пов'язана з дотриманням прав людини. На противагу медичній моделі соціальна модель «розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості», оскільки вона (проблема) створена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами та виробничі норми, архітектурну безбар'єрність і транспорт. Така модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні своїх прав і давало їм таку можливість[3].

Значну роль у здійсненні таких змін в українському суспільстві відіграють неурядові організації, включаючи організації батьків дітей з ООП. Завдяки їхній діяльності все більшого поширення набувають терміни, які зміщують акцент з вад/відхилень розвитку (діти-інваліди, неповносправні, діти з вадами розвитку тощо) на більш позитивні терміни - діти з особливими освітніми потребами, діти з особливостями психофізичного розвитку.

Зарубіжні практики Д. Адорно, Дж. Боулбі, М. Ейнсворт, Е. Еріксон, С. Холл, А. Фрейд, В. Шюц та ін. наголошують на важливості якісного догляду за

дітьми, гуманного ставлення до дітей раннього віку, розвитку навичок саморегуляції у батьків дітей з ООП при їх психолого-педагогічній підтримці. Мета навчання батьків – побудувати партнерські стосунки з дитиною. На необхідність виховання батьків одним із перших вказав А. Адлер. Головним завданням їх навчання є побудова демократичних стосунків з дітьми. В методиці Adlerian Parent Training методи, способи та прийоми базуються на свідомій, цілеспрямованій поведінці. Тут задіяні два важливі виховні принципи: відмова від конкуренції за владу та врахування потреб дитини. Автор наголошує на тому, що батьків потрібно з народження привчати поважати унікальність і недоторканність своїх дітей[3].

Р. Дракеус вважає, що мета навчання батьків полягає у тому, щоб допомогти їм освоїти різні способи взаємодії, засновані на принципі рівності дорослих і дітей. У процесі навчання батьки обмінюються досвідом, обговорюють проблеми, кожен має можливість отримати підтримку та визнання від групи.

Р. Дрейкс вважає, що головне завдання батька-педагога – не навчити, а добре організувати взаємодію. Відповідно до методики А. Адлера та Р. Дракеуса, виховання має бути спрямоване не лише на особистісний розвиток дитини (що є довгоочікуваним результатом), а й на зміну вектору виховного процесу батьків[3].

Творцем моделі групової терапії є Г. Джінотто. Його теорія базується на ідеї гуманізації освіти через призму мислення, яке розвиває емоційну сферу батьків. Згідно цього принципу підготовка базувалася на «трьох китах» роботи психологів із сім'ями, які мають труднощі у вихованні дітей: навчання, консультування та практична психотерапія. Основними методами навчання батьків є: групова дискусія, рольові ігри, робота в підгрупах. Групові методи роботи показані батькам, чиї установки та цінності надто спотворені і не дозволяють змінити стиль виховання.

На відміну від підходу А. Адлера і Р. Дрейкса, вчені Р. J. Waller, J. H Winkel, D. S. Моррісон, Р. Ф. Петерсон та інші зосереджуються на тому, щоб навчити батьків змінювати поведінку своїх дітей. Психологи Д. Йонвальд, М. Джеймс, Е.

Штайнер використовували у своїй роботі модель транзакційного аналізу. Вони вважали, що батькам важливо розуміти, що означає бути дитиною певного віку і відчувати «тиск і напругу» у спілкуванні з дитиною. Згідно з цією моделлю, головне завдання батьківського виховання – навчити членів сім'ї йти на компроміс один з одним. Для цього ми повинні навчитися розпізнавати потреби дітей і будувати з ними відповідні стосунки. Суть зміни поведінки дітей полягає у зміні відносин батьків і дітей[3] .

У вітчизняній практиці існують різні способи диференціації моделей психолого-педагогічної підтримки сімей. М. Мушкевич розрізняє три основні моделі: загальну, типову та індивідуальну [22].

Загальна модель психолого-педагогічного супроводу – це забезпечення оптимального розвитку всієї родини, без використання індивідуальних підходів. Він включає комплекс загальних корекційних заходів. Це повсякденне життя, яке дбайливо оберігає і стимулює дитину, раціональний розподіл навантаження з урахуванням психологічного стану, організація життя дитини в школах та інших колективах, регулярні, але також дуже важливі, зустрічі батьків з психологом.

Типова модель психолого-педагогічного супроводу базується на організації специфічного психокорекційного впливу на дитину за допомогою різноманітних методів, таких як ігрова терапія, сімейна терапія, тренінг психорегуляції. Але при цьому в центрі уваги залишається дитина, а не ,батьки.

Індивідуалізована модель психологічної та освітньої підтримки, як випливає з назви, розроблена для надання індивідуальної підтримки кожній сім'ї, яка виховує дитину з ООП. Модель спрямована на вирішення сімейних психологічних проблем з урахуванням особистісно-типологічних, психологічних і клініко-психологічних особливостей дитини та особливостей сімейних стосунків. Це досягається створенням індивідуальної психокорекційної програми, спрямованої на вирішення конкретних проблем даної сім'ї [22].

Т. Чечко, спираючись на свій досвід вивчення цієї проблематики в контексті соціальної роботи, пропонує п'ять основних моделей підтримки сім'ї - психологічну, соціальну, педагогічну, медичну та комплексну[42].

У першому випадку увага зосереджена виключно на подолання психологічних проблем сімей, які виховують дітей з ООП. У рамках цього підходу особистість кожного члена сім'ї розглядається як психологічний об'єкт і вирішуються лише психологічні проблеми.

Соціальна модель супроводу передбачає вивчення та зміну соціального статусу сімей, які виховують особливих дітей. Завдання супроводу спрямовані на підвищення статусу сімей з дітьми з ООП, їх рівні соціальні права та рівну громадську думку зі «звичайними» сім'ями.

Третя модель – педагогічна, базується на існуючих методах навчання, спрямованих на підвищення педагогічної компетентності батьків, навчання практичним навичкам у взаєминах з дитиною, залучення до освітнього процесу та сприяє розвитку освітньої системи в інтересах розвитку кожної дитини, що включає варіативність освітніх програм відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Четверта модель призначена для медичного використання. У цьому випадку основна увага приділяється медичній реабілітації, як правило, за допомогою психолога, який працює в медичному закладі.

П'ята модель є комплексною і пропонує використовувати методи соціальної роботи, методи навчання, юридичні консультації та емоційну, фізичну та фінансову підтримку для таких сімей.

Наприклад, у сім'ї з дитиною із порушеннями слуху проблема вирішується так: для вирішення соціальних проблем батькам пропонується звертатися до конкретних соціальних служб за місцем проживання та отримувати підтримку, в тому числі і психологічну. Звичайно, швидке та ефективне надання такої допомоги допоможе зменшити психологічне напруження в родині. Виходить, що матеріально-правова допомога не відноситься до психологічної, але також сприяє вирішенню багатьох проблем, тим самим покращуючи психологічне середовище сім'ї. У школах психолого-педагогічна підтримка повинна надаватися командою психолого-педагогічного супроводу, що складається з

вчителів, дефектологів, психологів, соціальних працівників, логопедів та батьків та інших спеціалістів за потребою.

На практиці психолого-педагогічна підтримка послідовно здійснюється за такими напрямками:

1. Проведення діагностико-прогностичної оцінки сім'ї.
2. Постановка ключових напрямків психолого-педагогічного супроводу.
3. Використання психокорекційних і психотерапевтичних методик надання допомоги. Інтегрована модель, безсумнівно, найкраща, але вона вимагає скоординованих дій кількох експертів, які працюють над різними звітами в різних службах.

Аналіз існуючих нормативних документів та методичної літератури дозволив чітко визначити ролі фахівців, залучених до процесу інклюзивної освіти.

1. Спеціальні педагоги проводять роботу, пов'язану з корекцією і розвитком інтелектуальної діяльності, формуванням і розвитком вищих психічних функцій і аналітичних систем. Вони визначають формат і методику роботи з підвищення якості засвоєння освітніх програм, працюють індивідуально з учнями, які мають особливості розвитку або труднощі з вивченням навчальної програми, і створюють індивідуальні плани роботи. Наявність вузьких спеціалістів, таких як олігофренопедагоги, сурдопедагоги, тифлопедагоги є одним із необхідних елементів освітнього середовища, в якому навчаються діти з ООП.

2. Психологи здійснюють діагностику психічного розвитку, профілактику та корекцію відхилень у розвитку, організовують консультації з батьками та педагогами. Вони також коригують поведінку учнів, вивчають особливості організації комунікативної діяльності, емоційно-вольової сфери, вибирають форму і методи роботи, які найбільше відповідають вивченню предмета. У коло їхніх обов'язків входить сприяння збереженню психологічного здоров'я кожної дитини, визначення поточного рівня розвитку та найближчу зону розвитку. Обов'язки психологів в інклюзивних навчальних закладах включають, крім обов'язків, перелічених вище, наступне:

- Розробка індивідуальних освітніх програм.
- Відстеження динаміки зростання успішності учнів із ООП.
- Оцінювання освітніх програм для конкретних дітей із особливими освітніми потребами, і за потреби внесення необхідних змін до програм.
- Допомога вчителям у виборі відповідних методів та ресурсів для навчання кожної дитини з ООП.
- Проведення індивідуальних та групових корекційно-розвивальних курсів для дітей з особливими потребами.
- Консультації з питань розвитку, адаптації, соціалізації дітей з особливими потребами.

3. Соціальний педагог – фахівець, який контролює дотримання прав учнів, синтезує інформацію про соціальні потреби сім'ї учня з ООП; підбирає організації, що надають необхідні послуги і захищають права учня, реалізує комплекс заходів, спрямованих на отримання освітніх послуг в обсязі, відповідному законодавству України.

4. Вчитель-логопед здійснює діяльність з розвитку і корекції мовлення (усного і письмового), визначає методи і форми роботи з розвитку і корекції всіх видів мовленнєвої діяльності, займається діагностикою мовленнєвих порушень, заповнює картку, розробляє програми з розвитку мовлення, індивідуальні маршрути і календарно-тематичні плани на основі поставленого діагнозу.

5. Асистент здійснює супровід дитини в процесі її навчання, допомагає у виконанні завдань, поставлених педагогами та іншими фахівцями, веде роботу по адаптації учня до нових умов, регулює його поведінку в освітньому середовищі і з найближчим оточенням. Організовує режим дня, допомагає у виконанні самостійної роботи, вибудовує індивідуальну роботу з педагогами. Асистент є сполучною ланкою в організації взаємодії та роботи всіх учасників освітніх відносин.

За результатами аналізу наукової літератури, ми визначили специфічні аспекти психолого-педагогічної підтримки батьків дітей з ООП:

- візити до сім'ї дитини з ООП з ціллю встановлення довірливих стосунків з дитиною, батьками та вивчення умов виховання;
- знайомство батьків із закладом загальної середньої освіти, вимогами й правилами, традиціями і особливостями освітнього процесу, спонукання до участі у заходах закладу батьків дитини з ООП;
- проведення індивідуальних і групових бесід з батьками;
- індивідуальне та групове консультування;
- організація семінарів, вебінарів, круглих столів, майстер класів, різноманітних -практикумів з ціллю сформувати у батьків практичні уміння та навички виховання дитини з ООП;
- проведення батьківських зборів, метою яких буде презентація результатів навчально-виховної діяльності з дітьми, пояснення взаємодії з лікарем, психологом, іншими фахівцями, які надаватимуть батькам медико-соціальну інформаційну підтримку;
- проведення круглих столів, метою яких буде обговорення дискусійних питань, аналізу педагогічних ситуацій, обміну досвідом батьків, демонстрації відеозапису занять з дітьми;
- організація зустрічей з батьками, під час якої аналізується та обговорюється конкретна соціальна проблема;
- створення батьківської пошти для анонімного встановлення актуальних соціально-педагогічних проблем батьків;
- створення груп взаємодопомоги та взаємопідтримки;
- популяризація педагогічних знань через наочну агітацію щодо певних питань;
- підбір навчально-методичної літератури для батьків;
- запрошення батьків на заняття дітей.

Психолого-педагогічний супровід сучасній освітній науці розглядається досить широко. Незважаючи на те, що цей термін з'явився понад 30 років тому, він і сьогодні не має загальноприйнятого цілісного наукового опису. Першочергово це пояснюється його мультидисциплінарними ознаками,

пов'язаними з різними науковими галузями, такими як психологія, педагогіка, медицина, соціологія та різними видами професійної практикоорієнтованої діяльності (педагогічною, психологічною, соціальною, реабілітаційною та ін.).

Отже, досягнення цілей та вирішення завдань психолого-педагогічного супроводу передбачає активну участь батьків у взаємозв'язку з різними спеціалістами. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що в Україні може спрацювати лише комплексний підхід, який об'єднує зусилля фахівців, батьків та їх дітей з ООП. Важливо поєднувати психологічну, освітню, соціальну та правову допомогу. У результаті, всі перераховані вище комплексні засоби зможуть вирішити проблеми у сім'ях з дітьми з ООП при подоланні кризових викликів.

Таким чином, психолого-педагогічний супровід батьків, які виховують дітей з ООП охоплює створення відповідної психологічної атмосфери для успішної взаємодії їх з працівниками закладів освіти, психологами, соціальними службами, реабілітаційними, корекційними центрами. Це допомагає підвищити рівень педагогічної обізнаності батьків, розширити знання про особливості психофізичного розвитку дітей з ООП, сприяє адаптації та соціалізації самих батьків та дитини, допомагає запобігти та подолати кризові виклики суспільства.

Висновки до розділу 1

У розділі проведено теоретико-методичний аналіз психолого-педагогічного супроводу батьків, які виховують дітей з ООП у кризових умовах. Показано, що соціальні, економічні та воєнні потрясіння істотно ускладнюють виховний процес, підвищують рівень тривожності, знижують відчуття безпеки, виснажують батьківські ресурси та підсилюють негативні емоційні стани.

Аналіз джерел засвідчив, що у кризі зростає роль батьків як базового середовища стабільності, любові й підтримки; водночас батьки переживають «подвійне навантаження»: догляд за дитиною з ООП і власні кризові переживання. Це зумовлює потребу у посиленому сімейно-центрованому

супроводі, спрямованому не лише на розвиток дитини, а й на укріплення внутрішніх ресурсів батьків та підвищення батьківської самоефективності.

Труднощі, пов'язані з вихованням дитини з ООП в кризових умовах, зумовлюють зміни в життєдіяльності сім'ї, дезадаптують розвиток та призводять до сімейної кризи. Так, стрес, що виникає у батьків дитини з ООП під час кризових станів у суспільстві, порушує структуру сім'ї як кількісно (переїзд, втрата одного з членів сім'ї) та якісно (збільшується ризик відмови батьків від дитини, можливе розлучення батьків, змінюється стиль сімейних взаємин, прогресує соціальна ізоляція родини). Це в свою чергу призводить до функціональних порушень: обмежуються наступні сімейні функції - економічна, педагогічна, рекреаційна, корекційна, вони видозмінюються, набувають нового значення, деякі втрачають свою ефективність. На психологічному рівні відбуваються змінами в емоційно-вольовій та особистісній сферах життєдіяльності батьків. На соціальному рівні виявляються порушення подружніх, батьківських стосунків, ізоляція у спілкування з родичами, друзями, працівниками різних служб, освітніх закладів. Соматичний рівень порушується у результаті високого рівня навантажень на батьків в умовах сьогодення, що спричиняє виникнення різних соматичних захворювань, астенічних та вегетативних розладів.

Тому ефективний супровід у кризових ситуаціях має бути комплексним (діагностика, консультування, профілактика, корекційно-реабілітаційна допомога), гнучким і адаптивним, здійснюватися у міждисциплінарній взаємодії та на засадах травма-інформованого і біопсихосоціального підходів. Ключовими принципами виступають індивідуалізація, партнерство з батьками, підтримка емоційного мікроклімату в родині, доступність і безперервність послуг.

Розуміючи особливості розвитку дітей з ООП та їх адаптаційний потенціал, визначені у попередньому розділі, варто підкреслити, що вони мають свої особливі потреби, що відрізняються від потреб нормотипових однолітків, потребують додаткової уваги та піклування від батьків, педагогів та громадськості. Водночас, потреби батьків тісно пов'язані з потребами дитини з

ООП, і впливають на життєздатність всієї родини. Отже, важливим етапом соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з ООП є окреслення специфіки сімейних взаємостосунків, їхніх проблем та визначення потреб дітей через оцінку потреб їх батьків. Наголошуємо, що дитина у силу специфіки свого віку та особливостей порушень розвитку, скоріш за все, не може висловлювати, пояснювати і характеризувати свої складнощі та потреби.

Отже, психолого-педагогічний супровід батьків, що виховують дітей з ООП у кризових умовах, є визначальним чинником для збереження психічного здоров'я, подолання стресу, профілактики сімейного вигорання та забезпечення умов для безпечної інклюзії й успішної соціалізації дитини та батьків.

Розділ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СУПРОВОДІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

2.1. Організація та методи дослідження

Аналіз теоретичних джерел дав змогу визначити, що психолого-педагогічний супровід батьків дітей з ООП забезпечує всебічну підтримку дитині та її сім'ї. З метою вивчення впливу психолого-педагогічного супроводу на батьків дитини з ООП та підвищення рівня їх психологічного комфорту та забезпечення вдалої соціалізації в майбутньому, нами було проведено емпіричне дослідження.

Мета емпіричного дослідження полягала у визначенні впливу кризових викликів в умовах сьогодення на психоемоційний стан і потреби у психолого-педагогічній підтримці батьків дітей з ООП.

Базою емпіричного дослідження був обраний Центр Дружній до родин (далі Центр) Дар'ївської громади Херсонської області, що створений на базі Лиманецького ліцею за підтримки громадської організації та UNICEF і який відвідують батьки з дітьми з ООП. Дослідження тривало протягом 2024–2025 навчального року під час роботи над магістерським кваліфікаційним дослідженням. У ньому брали участь 20 сімей, які виховують дітей з ООП і проживають на території громади.

В складний період, який переживають родини з дітьми з ООП, важливо виділити діяльність центрів психосоціальної підтримки для сімей з дітьми. Вони відкриваються на базі громадських організацій за підтримки міжнародних благодійних фондів в прифронтових зонах. Одні з таких центрів діють в південних регіонах нашої держави. В центрах надається психосоціальна допомога батькам і дітям від таких спеціалістів – соціальний працівник (кейс-менеджер), психолог, логопед (корекційний педагог).

Хаби для батьків і дітей — це центри з надання психосоціальної підтримки, що діють в найкращих інтересах дитини і пропонують підтримуючі послуги для дітей і батьків або їх законних представників, сприяють безпечному та дбайливому сімейному піклуванню, задля посилення захисту прав дітей та покращення їх спроможності вижити і стати стійкішими в умовах війни.

Психосоціальна підтримка - це дії, спрямовані на задоволення психологічних, соціальних потреб дітей, в інтересах дитини, їх сімей. Це також дії, спрямовані на полегшення життя осіб, які перебувають у складній життєвій ситуації, та відновлення їхнього психосоціального благополуччя. Психосоціальна підтримка полягає в тому, щоб розкрити внутрішній потенціал особи, допомогти розвинути механізми подолання стресу та підвищити стійкість до нього. Вчасно та якісно надана психосоціальна підтримка може допомогти відновитись після кризової події значно швидше та зменшує ризик виникнення серйозних психологічних проблем.

Для реалізації поставленої мети в рамках емпіричного дослідження вирішувалися такі завдання:

- 1) Ознайомитись з роботою центру психолого-соціальної підтримки батьків та дітей у прифронтовій зоні.
- 2) Визначити вибірку сімей, які виховують дітей з ООП на даній території і які відвідують центр.
- 3) Підібрати та обґрунтувати методики дослідження, за допомогою яких можна визначити рівень психоемоційного стану, наявні проблеми, потреби батьків дітей з ООП в кризових умовах.
- 4) Провести діагностику стану батьків із застосуванням обраних методик.
- 5) Проаналізувати отримані результати та розробити програму психолого-педагогічного супроводу для батьків дітей з ООП в умовах війни.

Опрацьовані наукові джерела засвідчують, що є певні методи, які можна застосовувати для вивчення стану життєстійкості родини з дитиною з ООП — це можуть бути бесіди, спостереження, анкетування, інтерв'ю, нотатки та щоденники, які ведуть батьки разом із спеціалістами.

Вчені окреслюють, що вивчення стану життєстійкості такої родини повинна відбуватися у командній взаємодії з батьками, які надають інформацію, яка впливатиме на навчально-виховний процес їхніх дітей, успішну роботу з батьками: важлива інформація від лікаря; позитивні навчальні та поведінкові моделі, котрі батьки застосовують у домашньому середовищі; сімейні зміни, такі як: смерть рідних, розлучення батьків, безробіття одного з батьків; про минулий навчальний досвід дітей; мотивації та мета, які переслідують батьки по відношенню щодо своїх дітей.

Спеціалісти різних соціальних організацій та установ, наприклад, соціальний педагог, шкільний психолог, соціальний працівник, фахівці громадських організацій, за проведеними бесідами, спостереженнями та батьківськими нотатками плануватимуть надання різноманітних видів психолого-соціальної підтримки батькам дітей з ООП. Саме під час бесіди спеціаліст може отримати інформацію про історію родини, специфіку перебігу вагітності, ускладнень при пологах, назвати важливі події у розвитку дітей: коли сказав перше слово, коли зробив перший крок, як часто зверталися батьки за допомогою до лікарів, інформацію про лікування, надати інформацію про медичні препарати, які їм призначали та побічні ефекти від них, потребу щодо догляду за здоров'ям; про специфіку розвитку дитини, перелік лікарів, які ставили та підтверджували діагнози та спостерігали за тим, як відбувається лікування, особливі потреби дітей з ООП та самих батьків, про допомогу, яку батьки, для підтримки сформованих у дітей навичок, можуть надавати самостійно вдома, інформацію про різні служби та центри, які можуть надавати допомогу, про підтримку психоемоційного стану батьків.

На організаційно-підготовчому етапі було проведено зустріч із батьками, які виховують дітей з ООП. Метою цієї зустрічі було не лише знайомство, але й створення сприятливої атмосфери для подальшої взаємодії. Під час заходу було проведене спостереження, яке дозволило виявити, як батьки йдуть на контакт зі спеціалістами, як взаємодіють між собою. Учасники отримали інформацію про ключові аспекти, пов'язані з майбутнім опитуванням, його мету, важливість та

правила проведення. Окрему увагу було приділено роз'ясненню, як результати опитування можуть допомогти визначити потреби батьків та покращити підходи до їхнього навчання, соціалізації, а також подальшої підтримки їх та дітей. Під час зустрічі у Центрі відбулося знайомство між батьками, що дозволило створити простір для підтримки та подальшої спільної взаємодії.

Даний етап став важливою складовою успішного старту дослідження, забезпечуючи залученість і довіру з боку батьків. На діагностичному етапі була розроблена авторська анкета та глибинне інтерв'ю, метою яких було дослідження впливу війни на психологічний та емоційний стан як самих батьків, так і їхніх дітей. Основна увага приділялась виявленню труднощів, з якими зустрічаються батьки дітей з ООП у прифронтовій зоні, та визначення рівня потреб у психолого-педагогічній підтримці.

Зважаючи на особливості соціалізації та особливі освітні потреби дітей, також психоемоційний стан та ситуацію, в якій опиняються їхні батьки, питання глибинного інтерв'ю були побудовані у наступному порядку. Починали від встановлення довірливих стосунків з батьками, з'ясування складу сім'ї та членів родини, які допомагають виховувати дитину, зацікавленості щодо проведення сімейного дозвілля та наявного вільного часу у батьків. Потім був поступовий перехід до визначення проблемних ситуацій та питань, які розкривають актуальні потреби батьків, що ускладнені особливими освітніми потребами дитини та визначають спосіб життя батьків в цілому. Оскільки батьки в межах нашого дослідження – це батьки з дітьми з ООП, тому задля з'ясування їхніх потреб, план глибинного інтерв'ю містив питання що стосувалися особливостей взаємодії респондентів з фахівцями – психологами, соціальними працівниками, педагогами, органами місцевого самоврядування та допомоги, яку вони надають дітям та родинам. Така послідовність у питаннях та особливості проведення інтерв'ю сприяли аналізу актуальних потреб батьків дітей з ООП що проживають в даній місцевості. Програма проведення глибинного інтерв'ю представлена у додатку 1.

Також було проведене анкетування, для оцінки емоційного стану, рівня тривожності, соціальної адаптації, яке дозволяє за короткий час охопити велику кількість респондентів. Цей метод забезпечує стандартизоване опитування, де учасники самостійно заповнюють анкету, що сприяє ефективності збору даних, особливо в питаннях, пов'язаних із особистісними проблемами. Головними складовими цього методу є правильна композиція анкети, чіткість запитань і анонімність відповідей, що підвищує рівень достовірності результатів.

Структура анкети, яка також була розроблена з метою швидкої оцінки стану життєдіяльності родини з дітьми з ООП, включала такі розділи:

1. Загальна інформація. Збір базових даних про батьків та дітей (вік, тип ООП, місце проживання до та під час війни). Важливим є питання про переміщення, що дозволяє зрозуміти, як війна вплинула на міграцію сімей з дітьми з особливостями.

2. Вплив війни на сім'ю. Описуються ключові труднощі, з якими стикаються родини, такі як фінансові проблеми, втрата соціальних зв'язків, житла або доступу до освітніх і медичних послуг.

3. Емоційний стан дитини. Цей розділ присвячений аналізу змін у поведінці та емоційному стані дитини внаслідок війни. Батьків просять відзначити ознаки підвищеної тривожності, проблеми зі сном або соціальною активністю у дитини, якщо батьки такі симптоми помітили.

4. Потреби в психологічній підтримці. Досліджується рівень доступу сімей до психологічної допомоги.

5. Потреби в соціальній і педагогічній підтримці. Досліджується компетентність батьків знаннях про навчання та розвиток дітей з ООП, соціальна допомога та адаптація.

6. Загальні коментарі. У цьому розділі анкети батьки висловлювали свої думки щодо основних потреб родини та труднощів, з якими вони стикаються при вихованні дитини з особливими освітніми потребами.

Анкета «Емоційно-психологічний стан батьків дітей з ООП» додаток 2. Особливо важливим у діагностиці ознак особистісного профілю батьків дітей з

ООП є ставлення до дитини. Для вимірювання даної характеристики нами був використаний «Опитувальник батьківського ставлення до дитини» А. Я. Варги і В. В. Століна. Робота з методикою передбачає оцінювання батьками питань опитувальника за шкалою «вірно – невірно», обрахування результатів відбувається шляхом обчислення кількості відповідей «вірно» та визначення в індивідуальному профілі батьків домінантного типу ставлення до дитини. Опитувальник складається із 61 питання, що структуровано у п'ять шкал:

- 1) прийняття/ відторгнення дитини – інтегральне емоційне ставлення батьків до індивідуальних особливостей дитини і перспектив її розвитку;
- 2) кооперація – соціально бажаний образ батьківської позиції і рольової поведінки: батьки зацікавлені справами дитини, надають їй допомогу;
- 3) симбіоз (відображення батьками зменшеної міжособистісної дистанції у спілкуванні з дитиною, відчуття себе єдиним цілим з дитиною, прагнення задовольняти усі її потреби, оберігати від труднощів);
- 4) авторитарна гіперсоціалізація, що відображує форму і напрям контролю за поведінкою і діяльністю дитини згідно із прийнятими у певній соціальній групі нормами, прояв батьківського авторитаризму;
- 5) сприйняття і розуміння батьками дитини як інфантильної істоти, «маленької невдахи» (інфантилізація/ інвалідизація дитини).

Для обчислення типу загального ставлення батьків до дитини вираховується сума балів за всіма шкалами методики із урахуванням відповідей «вірно».

2.2. Аналіз потреб батьків з дітьми з ООП в умовах військового конфлікту

За результатами інтерв'ю та анкетування було виявлено, що батьки, які відвідують центр, мають дітей з різними особливими потребами. Зокрема – дві сім'ї мають дітей з Синдромом Дауна, три родини – з порушеннями слуху, чотири сім'ї – з розладом аутистичного спектру, три сім'ї мають дітей з ДЦП, п'ять сім'ї мають дітей з розладом дефіциту уваги та гіперактивністю, три сім'ї з

порушенням зору. Як ми бачимо діти мають різні порушення і кожна сім'я потребує конкретної допомоги та підтримки.

На основі результатів дослідження можемо визначити основні труднощі з якими стикаються батьки цих дітей, які проживають у прифронтовій зоні, яку допомогу отримують і яку потребують.

Виконання основних функцій сім'ї, таких як репродуктивна, соціалізуюча, навчальна, реабілітаційна значно ускладнилися, часто зводяться до елементарного виживання та захисту. В умовах війни відсутність безпеки та віри в майбутнє призводить до нестабільного психічного стану, що супроводжується страхом, тривогою та виснаженням. За таких умов зростає значення соціально-психологічної функції сім'ї, що включає взаємну турботу та підтримку, які сприяють психічному здоров'ю як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Психологічні труднощі, які включають підвищену тривожність і страх визначили 68 % (13 батьків), постійну загрозу для життя – вказали 75% (15 батьків дітей з ООП). Почуття провини відчують 48 % (9 батьків), вони часто переживають, що не можуть забезпечити дитині необхідні умови її розвитку. Постійний догляд за дитиною з ООП в умовах війни вимагає більше ресурсів, ніж зазвичай. Це призводить до емоційного виснаження – 63% (12 батьків) та депресивних станів – це зазначили 49 % (9 батьків) . Безвихідь через нестачу допомоги або підтримки відчують 55% (11 батьків дітей з ООП).

Соціальну ізоляцію через переїзди та зміну середовища відчують 42% (8 батьків дітей з ООП). Вимушені переїзди означають для родини втрату звичного оточення, роботи, друзів, знайомих вчителів і шкільного простору. Для дитини з ООП соціальні зв'язки особливо важливі: саме через них вона вчиться взаємодіяти, розвивати комунікативні навички та впевненість у собі. Коли ці зв'язки обриваються, виникає відчуття самотності й небезпеки. Погіршення загального стану дитини відмітили 63 % (12 батьків). Результати представлено схематично на рис.2.1.

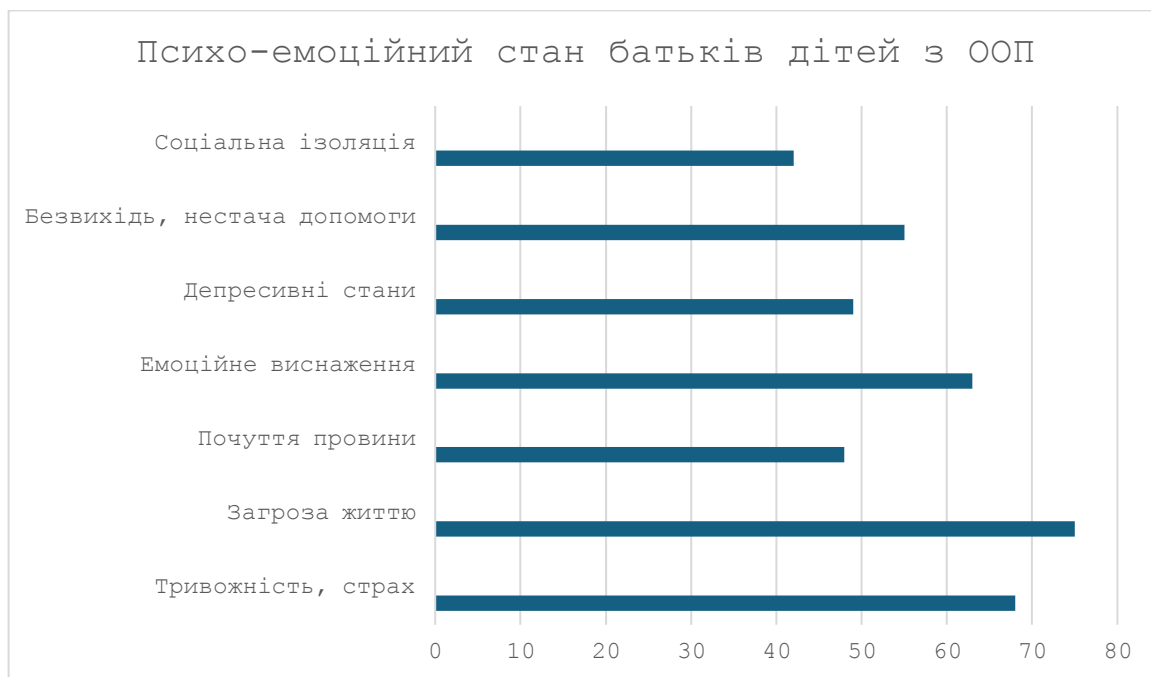

Рис.2.1. Наслідки впливу війни на стан батьків дітей з ООП

Батьки з дітьми з ООП часто мають підвищену чутливість до змін у середовищі, а війна створює постійне відчуття небезпеки. Сирени, вибухи, раптові евакуації викликають сильну дезорієнтацію та можуть призводити до регресу у розвитку дітей : втрата вже набутих навичок, погіршення мовлення, труднощі з концентрацією. Деякі діти повторно переживають травму навіть у відносно безпечному середовищі — через спогади, нічні кошмари або гучні звуки. Саме тому важлива комплексна підтримка батькам дітей з ООП.

Нові школи та простори не завжди готові швидко інтегрувати учня з особливими потребами: бракує необхідного обладнання, спеціалістів, наявності необхідної документації та адаптованих методик. Через це дитина може почуватися чужою в новому колективі, а батьки будуть відчувати безвихідь та неможливість надати додаткові ресурси на підтримку своєї дитини.

Аналіз результатів психодіагностичного дослідження батьківського ставлення до дитини показав переважання авторитарної гіперсоціалізації: 7 родин засвідчили схильність до батьківського авторитаризму, вимогливості у взаєминах із дитиною з ООП. Такий тип ставлення батьків до дитини характеризується вимогою беззастережної слухняності (підкорення) дитини, окресленням суворих дисциплінарних меж із чітко означеними дисциплінарними

санкціями. Батьки у всьому намагаються нав'язувати дитині свою волю, ігноруючи її власні погляди на різні аспекти життєдіяльності, що руйнує впевненість дитини з ООП у власних силах. Разом з тим 6 родин з опитаних у ставленні до дитини з ООП демонструють її прийняття. Вони об'єктивно сприймають її ресурсні можливості, щиро цікавляться й долучаються до активностей дитини. Частина батьків – 2 родини, сприймають дитину з ООП як особистісно і соціально незрілу, нездатну до нормального функціонування та адаптації у соціальному просторі. Такі батьки у взаємодії із дитиною можуть проявляти нетерпимість, роздратування як реакції на її дії, принижувати гідність дитини недовірою в її ресурсні можливості, обмежують її самостійність. У профілі батьківського ставлення до дитини з ООП симбіотичний тип ставлення зазначили 2 родини, що виявляється у надмірному опікуванні дитиною, прагненні захистити її від будь-яких труднощів. Кооперації надали перевагу лише 3 родини. Водночас саме цей тип ставлення батьків до дитини з ООП можна вважати найбільш продуктивним: воно зумовлює позитивне сприймання дитини, партнерські довірливі батьківсько-дитячі стосунки, заохочення до самостійності та ініціативи дитини. Результати опитування схематично представлені на рис.2.2.

Рис. 2.2. Батьківськ-дитячі стосунки

За результатами анкетування, можна зробити висновок, що соціально-педагогічну підтримку батькам, на думку опитаних, надають практичні

психологи, так відповіли 54% (10 батьків), вчителі – відповіло 32%(6 батьків); соціальні служби – відповіло 14% (3 батьків). Щодо форми роботи з батьками дітей з ООП, то індивідуальне консультування це зазначили 76% (15 батьків), групові збори – 24%(5 батьків), також було відмічено, що при плануванні соціально-педагогічної підтримки спеціалістами не проводиться оцінка потреб батьків дітей з ООП – це зазначили 69% (13 батьків), 31 %(6 батьків) - зазначили, що проводилась оцінка потреб.

Також на основі аналізу анкети, встановлюємо труднощі, які зазначили батьки. Так фінансові труднощі зазначили – 78% (15 батьків), втрата соціальних зв'язків вказали 65% (13 батьків), втрата житла – 42% (8 батьків), медичних послуг – 62%(12 батьків), освітніх – 37% (7 батьків). Узагальнені результати схематично представлені рис.2.3.

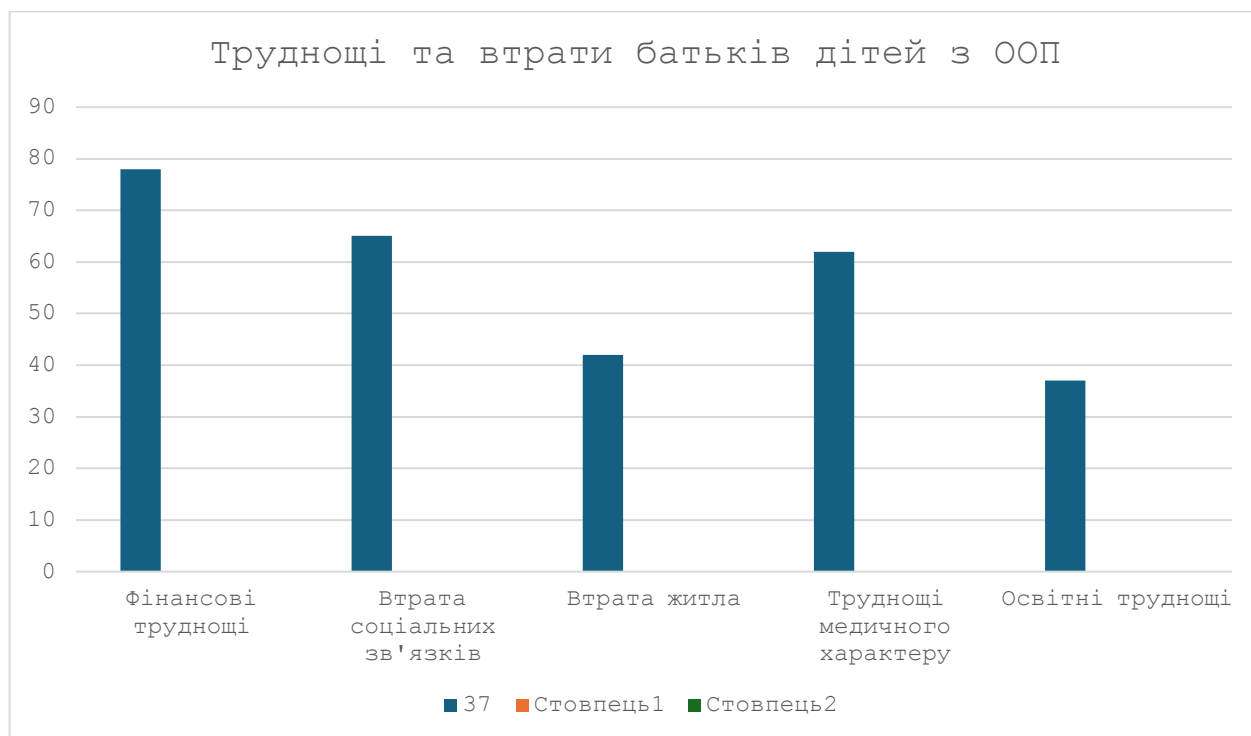

Рис.2.3. Труднощі та втрати батьків

Війна загострила проблему дефіциту фахівців: психологів, логопедів, асистентів учителя, дефектологів, соціальних працівників. У багатьох громадах саме ці люди були вимушені виїхати або працюють із надмірним навантаженням. У результаті родини, які найбільше потребують допомоги, залишаються без

якісної підтримки. Батьки беруть на себе роль асистентів і психологів, хоча часто не мають відповідних знань чи ресурсів.

Ситуацію ускладнює відсутність доступних програм для батьків, які допомогли б їм організувати навчання й побут дитини вдома. Онлайн-курси чи вебінари можуть частково закрити цю потребу, проте системна державна підтримка у співпраці з громадськими організаціями залишається критично важливою. Без цієї співпраці інклюзивна освіта під час війни ризикує перетворитися на формальність, де дитина фізично є в системі, але фактично не отримує необхідних знань та допомоги.

Отже, результати емпіричного дослідження показали, що військові дії знижують психоемоційний стан батьків та дітей з ООП. Підвищений рівень страху та невизначеності посилює ризики виникнення тривожних розладів, депресії та регресу у функціонуванні сім'ї та розвитку дитини. Це є аспектом, який слід врахувати при розробці програми психолого-педагогічного супроводу для таких сімей. Дослідження показує, що діти переживають травматичні події через емоції та реакції своїх батьків. Якщо психологічний стан близьких дорослих є стабільним та емоційно врівноваженим, стресові ситуації рідше призводять до глибоких психологічних проблем у дитини. Тому забезпечення психолого-педагогічної підтримки батьків є важливим фактором у зниженні негативного впливу травматичних подій на дітей.

2.3. Програма психолого-педагогічного супроводу сімей з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах кризових ситуацій

Одним із завдань дослідження було за мету розробити програму психолого-педагогічного супроводу для підтримки родин із дітьми з ООП в умовах війни. Така програма базується на чіткому розумінні того, як тривалий стрес і травматичні події впливають на дітей з ООП та їхніх батьків, і пропонує практичні рішення для стабілізації їхнього психоемоційного стану. Програма враховує ключові проблеми, виявлені в дослідженні: підвищену тривожність,

замкнутість, зниження соціальної активності, страхи, труднощі із засинанням, чутливість до звуків і втрату інтересу до улюблених занять. Програма також передбачає заходи для підтримки батьків, які відчують підвищену тривожність та різного рівня депресивні симптоми, незнання або неспроможність підтримати себе і дитину.

Назва програми психолого-педагогічного супроводу - «Промінь надії»
Реалізація програми можлива на базі Центру дружньому до родин Дар'ївської громади Херсонської області.

Надважливою умовою успішної взаємодії з батьками є їх вивчення фахівцями - надавачами психолого-педагогічної допомоги, яким необхідно володіти інформацією про склад родини; її соціальний статус; культурно-освітній рівень батьків; ставлення до дитини у сім'ї; взаємостосунки батьків із фахівцями закладу освіти та іншими батьками дітей з ООП; соціально-педагогічні компетенції батьків щодо виховання дітей з ООП; бажання батьків співпрацювати із фахівцями закладу загальної середньої освіти та їх безпосередня практична участь у корекційному процесі. На основі аналізу проведеного емпіричного дослідження ми має дані щодо батьків дітей з ООП і на основі них будемо складати програму супроводу.

Мета програми: забезпечення супроводу батьків дітей з ООП, надання їм комплексної оцінки та допомоги, розвиток виховного потенціалу для подальшого забезпечення ними належних умов виховання, навчання та інтеграції їх та дітей з ООП в умовах воєнного часу, що включає гнучкість та адаптованість дій, міжвідомчу взаємодію.

Визначені цілі супроводу, з урахуванням особливостей кризових викликів та життєдіяльності батьків дітей з ООП, доцільно розробляти за системою SMART (аббревіатура від англійських слів): Specific – конкретні; Measurable – вимірювані; Achievable – досяжні; Resultoriented – орієнтовані на результат; Time-related – визначені в часі.

Цілі програми побудовані в форматі SMART і включають :

- підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків у виховній і корекційно-розвивальній роботі з дитиною з ООП;
- активізація особистісних ресурсів батьків, що обумовлюються індивідуальними характеристиками та життєвими досягненнями членів сім'ї (критичність мислення, толерантність, емпатійність, стресостійкість, самоповага, само ефективність, розвиненість навичок відповідального батьківства та адаптивної поведінки тощо);
- проведення тренінгів, арт-терапевтичних методик щодо покращення психоемоційного стану батьків;
- консультування з фахівцями – надавачами послуг;
- організація зустрічей (клубів) за інтересами для батьків дітей з ООП з метою розширення кола спілкування; підвищення соціальної активності батьків;
- педагогічна просвіта через взаємодію з представниками закладів освіти, які відвідує дитина – організація воркшопів ;
- забезпечення в організації домашньої рутини в розвитку і вихованні дитини з ООП;
- подолання складних життєвих обставин, а також прагнення зменшити негативні наслідки або повне вирішення проблем окремої сім'ї або широкої соціальної групи.

Основні завдання програми:

- створення єдиного інформаційного поля для супроводу батьків дітей з ООП;
- підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків дітей з ООП (інформаційно-просвітницька складова програми);
- корекція деструктивних емоційних, соціальних станів батьків дітей з ООП: оптимізацію рівня тривожності та відчуття благополуччя батьків (корекційна складова програми);
- оптимізація і стимулювання конструктивних батьківсько-дитячих стосунків (розвивальна складова програми);

- налагодження конструктивної взаємодії між спеціалістами установи та батьками дітей з ООП;
- визначення глибинних проблем сімей: чим вищий рівень кризової ситуації, тим більше ресурсів потрібно для вирішення проблем (матеріальних, кадрових, інформаційних);

Надавачі послуг супроводу: : міждисциплінарна команда фахівців центру – психолог, соціальний працівник, логопед та залучені фахівці установ, організацій.

Цільова група отримувачів послуг супроводу: батьки дітей з ООП, які проживають у прифронтовій зоні.

Час реалізації програми супроводу – 3 місяці

Основні принципи організації програми супроводу:

- ✓ добровільність;
- ✓ толерантність;
- ✓ компетентність;
- ✓ дотримання педагогічної етики;
- ✓ конфіденційність.

Програма сформована з шести модулів за напрямками:

1. Діагностичний.
2. Інформаційно-просвітницький модуль.
3. Корекційно-розвивальний модуль
4. Психологічний супровід
5. Логопедичний супровід
6. Аналітико-підсумковий модуль

Таблиця 1

**Модулі програми психолого-педагогічного супроводу
батьків дітей з ООП**

	Модуль	Методи реалізації	Фахівець
1.	- Знайомство - для збору загальної інформації про батьків, дитину, інших членів сім'ї	- бесіди -анкетування - тестування (тестові завдання «Мої знання», анкета «Моє ставлення», самооцінювання (бланк самооцінки «Мої уміння та навички»))	Соціальний працівник, психолог
	- Діагностування - для проведення оцінки потреб батьків (картка оцінки потреб батьків); оцінювання рівня розвитку їхнього виховного потенціалу	-Глибинне інтерв'ю (програма глибинного інтерв'ю)	Соціальний працівник, психолог
	Інформаційно-просвітницький модуль	-психологічні лекторії -круглі столи -семінари -лекції -інформаційно-просвітницькі листівки для батьків дітей з ООП спрямований на висвітлення основних закономірностей розвитку дитини з ООП, роз'яснення важливих аспектів батьківсько-дитячих стосунків, механізмів реабілітації та абілітації в умовах сьогодення	психологи, педагоги, медики, логопеди, реабілітологи, поліція, соціальний працівник
3.	Корекційно-розвивальний модуль (групова робота), спрямованого на віднайдення реальних шляхів	Індивідуальні та групові консультації, бесіди, батьківські конференції, дискусії, ділові ігри, тематичні дні, майстер-класи,	Психолог, соціальний працівник, медики, логопед

	оптимізації батьківсько - дитячих стосунків у родині, формування адаптивних стратегій поведінки, усвідомлення батьками дітей з ООП власних ресурсів життєстійкості.	батьківські клуби, техніки самодопомоги	
4.	Психологічний супровід	Психологічний супровід батьків дітей з ООП на цьому етапі передбачає також надання індивідуальних психологічних консультацій (очних, дистанційних із використанням різних технічних засобів: телефоном, Zoom-конференції, форум тощо) у форматі роботи Центру	Психолог, соціальний працівник
5.	Організація логопедичного супроводу	Індивідуальні і групові сесії з логопедом	Логопед, психолог
6	Аналітико-підсумкова зустріч фахівців міждисциплінарної команди для узагальнення результатів упровадження програми	Фокус-група, круглий стіл, презентація (гайд, фокус-групи фахівців, картка перспективного планування психолого-педагогічної підтримки батьків	
	Підсумкова зустріч з батьками - рефлексія, що передбачає моніторинг ефективності напрацьованого	Круглий стіл, презентація, глибинне інтерв'ю	Психолог, соціальний працівник, логопед, медичний працівник

учасниками досвіду (у вигляді самоаналізу, ведення щоденника самоспостереження) й закріплення набутих навичок у реаліях життя, обговорення результатів, завершення роботи, або планування її продовження		
--	--	--

Отже, програма психолого-педагогічного супроводу батьків - ефективний інструмент підвищення їх компетентності у питаннях самоосвіти, виховання і навчання дітей з ООП. Завдяки програмі батьки можуть розвинути свій потенціал, зрозуміти потреби своїх дітей. Психолого-педагогічний супровід батьків дітей з ООП включає проведення семінарів, тренінгів та консультацій з емоційного розвитку, комунікації та педагогічної просвіти. Такі програми сприяють розповсюдженню інформації про новітні методи виховання, догляду, навчання дітей з ООП, вивченню технік самодопомоги та підтримки. Тому важливо покращувати систему послуг для батьків, яка включає співпрацю різних фахівців, обмін інформацією для надання підтримки сім'ям з урахуванням того, що діти дорослішають, і змінюються пріоритети у питаннях їх виховання і навчання, розвитку і яка ускладнюється реаліями сьогодення. Реалізація таких програм та участь у них батьків дітей з ООП – важливий крок для покращення якості життя батьків та дітей з ООП, налагодження сталої міжвідомчої продуктивної взаємодії.

У рамках програми психолого-педагогічного супроводу виділяємо такі форми психологічної допомоги родинам дітей з ООП в умовах війни:

1. Індивідуальна допомога. Консультації з психологом (очно чи онлайн) для роботи з батьками та дітьми. Очно: за можливості родина відвідує спеціаліста у безпечному місці. Онлайн: через відеозв'язок, телефон чи текстові месенджери. Основні напрямки роботи:

- Емоційна підтримка батьків (як справлятися зі стресом).
- Робота з дитиною над тривожністю, страхами, емоційною регуляцією.
- Навчання батьків технікам заспокоєння та взаємодії з дитиною. Кризова допомога у разі гострих емоційних станів або травматичного досвіду.
- Надається у випадках гострого стресу, панічних атак, травматичних переживань.
- Може бути короткостроковою, але спрямованою на стабілізацію емоційного стану.
- Наприклад, застосування методів стабілізації (дихальні техніки, методи заземлення). Довгострокова терапія
- Орієнтована на поглиблену роботу над емоційними травмами.
- Використання методів когнітивно-поведінкової терапії.

2. Групова підтримка. Групові форми роботи надають можливість родинам та дітям не лише отримати підтримку спеціаліста, але й відчути солідарність з іншими людьми в подібній ситуації.

Терапевтичні групи для батьків, спрямовані на зменшення стресу та обмін досвідом.

Мета: подолання стресу, обмін досвідом, навчання ефективним стратегіям поведінки. Формат: зустрічі в онлайн чи офлайн форматі.

Теми, які може використовувати спеціаліст на зустрічах: «Як реагувати на тривожність чи страхи дитини», «Як підтримувати власний емоційний ресурс», «Як взаємодіяти з дитиною у кризових ситуаціях».

Групові заняття для дітей, адаптовані до їхніх можливостей (арттерапія, казкотерапія, музична терапія).

- Мета: розвиток соціальних навичок, зменшення тривожності через спільну діяльність.
- Методи: арт-терапія (малювання, ліплення); музична терапія (гра на інструментах, слухання музики); ігрова терапія (адаптовані рольові ігри, інтерактивні завдання).

3. Психоедукація.

- Інформаційна підтримка для батьків (вебінари, пам'ятки) щодо подолання стресу, способів адаптації та допомоги дітям. Психоедукація спрямована на підвищення обізнаності родин щодо стресу, його впливу та способів подолання.

4.Інформаційні матеріали

- Підготовка буклетів, пам'яток чи відеороликів із порадами: «Як розмовляти з дитиною про війну», «Як організувати день дитини для зменшення тривожності», «Як реагувати на складну поведінку дитини».

5.Вебінари та тренінги

- Теми: «Техніки самодопомоги для батьків», «Як створити безпечний простір для дитини навіть в умовах війни», «Як діяти у випадках гострої емоційної реакції дитини».

6.Навчання навичок саморегуляції

- Для батьків: техніки релаксації, дихальні вправи.
- Для дітей: вправи для заспокоєння, використання сенсорних ігор
- Надання порад батькам щодо адаптації навчального процесу вдома.
- Пошук альтернативних освітніх ресурсів, якщо дитина не має доступу до школи.

7.Співпраця з лікарями та реабілітологами

- Для забезпечення безперервного лікування чи реабілітації дитини.
- Координація дій між психологом та іншими фахівцями.

8.Підтримка від гуманітарних організацій

- Допомога в отриманні доступу до психологічних сервісів, матеріальної чи соціальної підтримки.

8.Кризові лінії підтримки та гарячі лінії. Для швидкої допомоги родинам створюються гарячі лінії, де спеціалісти можуть надати рекомендації чи оперативну допомогу.

- Телефонні чи онлайн-чати підтримки для батьків.
- Доступ до перекваліфікованих спеціалістів із досвідом роботи в умовах війни.

Особливості реалізації психолого-педагогічної програми супроводу в умовах війни:

- Доступність: Онлайн-формат допомагає долати географічні обмеження.
- Гнучкість: Програми допомоги адаптуються під змінні умови (наприклад, діяльність мобільних команд спеціалістів у місцях розселення ВПО).
- Безперервність: Регулярність підтримки є критично важливою для стабілізації стану родини.

Ці форми допомоги спрямовані на зниження стресу, посилення ресурсності родини та створення умов для гармонійного розвитку дітей навіть у складних обставинах. Ефективність різних форм психолого-соціальної допомоги залежить від їхньої відповідності потребам родини, доступності та якості надання.

В рамках діяльності центру психосоціальної підтримки важливо визначити роботу соціального працівника (кейс-менеджера) та психолога в роботі з батьками та дітьми з ООП.

Основні аспекти в діяльності кейс-менеджера центру це:

1.Оцінка потреб:

- проведення інтерв'ю з дітьми і батьками для визначення їхніх потреб та проблем;
- складання індивідуальних планів підтримки і допомоги, підписання поінформованої згоди

2.Розробка та реалізація планів підтримки:

- розробка комплексних планів дій для вирішення проблем сімей;
- координація з іншими спеціалістами та службами для забезпечення всебічної допомоги

3.Співпраця з батьками та дітьми:

- регулярне спілкування з дітьми та їхніми батьками для моніторингу прогресу;
- надання консультацій підтримки у процесі виконання плану допомоги

4.Координація послуг:

- організація та координація зустрічей з психологом, логопедом, педагогами, медичними працівниками та іншими спеціалістами;
- забезпечення доступу до необхідних ресурсів та послуг для дітей та батьків

5. Підтримка в кризових ситуаціях:

- надання негайної допомоги дітям та батькам у кризових ситуаціях;
- співпраця з екстреними службами у разі необхідності.

Основні аспекти діяльності психолога центру:

1. Оцінка психологічного стану:

- проведення психологічних тестів та інтерв'ю для визначення емоційного та психічного стану дітей і батьків;
- виявлення психологічних проблем та потреб родин з дітьми

2. Індивідуальне консультування:

- проведення індивідуальних консультацій з дітьми та батьками для вирішення особистих і сімейних проблем;
- розробка індивідуальних планів підтримки

3. Групові заняття та тренінги:

- організація та проведення групових занять для дітей і батьків, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, саморегуляції, подолання стресу та інших аспектів психічного здоров'я;
- проведення тренінгів з питань виховання, розвитку дитини та покращення сімейних відносин.

4. Кризова інтервенція:

- надання негайної психологічної допомоги в кризових ситуаціях;
- співпраця з іншими спеціалістами хабу для забезпечення комплексної підтримки в екстрених випадках

5. Розробка та адаптація програм:

- розробка програм психологічної підтримки та розвитку для різних вікових груп;
- адаптація програм відповідно до індивідуальних потреб родини.

6. Співпраця з іншим спеціалістами:

- спільна робота з кейс менеджером, педагогами, медичним працівниками для забезпечення всебічної підтримки дітей та батьків;
- участь у розробці комплексних планів допомоги.

Методи корекційної роботи, які використовуємо у програмі супроводу:

Арт-терапія – один із ключових інструментів, що дає можливість дитині виразити свої почуття та емоції через малювання, ліплення чи створення аплікацій. Часто дитина не може словами описати своє переживання, але робить це через символічні образи. Маючи певні страхи, дитина може краще їх зрозуміти, а трансформація цих образів (додавання кольорів, зміна форми) посилить послабити їхній вплив.

Арт-терапія дозволяє працювати з підсвідомими страхами, які дитина не усвідомлює повністю. Сенсорна терапія з використанням кінетичного піску, тканини, камінців або глини спрямована на заспокоєння та зняття тривожності через тактильний контакт. Робота з різними текстурами сприяє концентрації дитини в сучасному моменті, заспокоює нервову систему та дає відчуття комфорту й стабільності. Діти з ООП часто мають підвищену сенсорну чутливість, тому сенсорні ігри сприяють зменшенню напруги та допомагають краще контролювати свої емоції.

Тілесні практики спрямовані на роботу з тілом через прості фізичні вправи, дихальні техніки та вправи на заземлення. У моменти тривоги або стресу дитина може втягнути зв'язок зі своїм тілом, тому важливо навчити її відчувати фізичну опору та розслабитися. Наприклад, коли дитина уявляє себе деревом із сильним корінням або робить вправи на глибоке дихання, це сприяє зниженню рівня тривоги.

Казкотерапія дитини створює власний захищений простір через вигадкування історії. У процесі роботи дитина створює героїв, які долають труднощі та захищають її явний світ. Завдяки цій техніці дитина вчиться переносити отриманий досвід у реальне життя. Наприклад, уявний герой, який захищає її від страхів у казці, може стати ключовим ресурсом у складних

ситуаціях. Це формує у дитини контроль відчуття та зменшує почуття безпорадності перед життєвими викликами.

Окремо корекційна робота включає розвиток соціальних навичок. Через рольові ігри та групові вправи дитина вчиться взаємодіяти з іншими, проявляти ініціативу та долати сором'язливість або страх. Психолог пропонує дитині сценарії знайомства, спільної гри або вирішення конфліктів, що дозволяє їй практикуватися в безпечному середовищі.

Загалом результатом корекційної роботи є формування у дитини емоційної стійкості, яка дозволяє їй краще адаптуватися до змін, долати стресовий стан і впевнено рухатися вперед, незважаючи на труднощі, з якими вона стикається в умовах війни та соціальних змін.

Етап профілактики та стабілізації спрямований на закріплення позитивних змін у сімейній системі та створення умов для завершення стабільного розвитку дитини в майбутньому. Цей етап забезпечує розвиток навичок взаємопідтримки та профілактику психічного вигорання.

Під час роботи з батьками особливу увагу слід приділити темі емоційного благополуччя. Адже постійна тривожність батьків може стати перешкодою на шляху до стабільності в родині. У ході зустрічі учасники досліджують причини стресу, навчаються освоювати практичні техніки для відновлення енергії. Це можуть бути дихальні вправи, розвантажувальні перерви в щоденних справах або прості методи релаксації.

Ще одним напрямком роботи є створення сімейних ритуалів і традицій. Вони допомагають будувати атмосферу довіри, передбачуваності та взаємоповаги. Наприклад, це можуть бути щотижневі спільні вечори, обговорення планів на тиждень чи навіть сімейні ігрові вечори. Такі прості, але значущі дії стають символами єдності, які залишаються з дитиною протягом усього її життя. Особливо цікавою і творчою частиною цього етапу є виготовлення сімейного герба або дерева ресурсів. Герб може символізувати цінності, цілі та мрії родини, а дерево ресурсів — ті внутрішні та зовнішні сили, які допомагають сім'ї долати труднощі. Цей процес не тільки зміцнює зв'язки,

але допомагає кожному члену родини усвідомити свою унікальну роль і вклад у загальне благополуччя. Результатом цієї роботи стає посилення сімейних зв'язків і створення стабільного середовища, в якому дитина почувається захищеною. Крім того, родина розробляє власну стратегію реагування за умови стресової ситуації в майбутньому. Це дозволяє з упевненістю дивитися вперед, знаючи, що вони готові впоратися з будь-якими викликами разом.

Тайм-менеджмент любові. Як приділяти якісний час дітям, навіть якщо у батьків завал на роботі і немає «ідеальних» двох годин для гри”. Включає свідоме планування часу для спілкування, навіть якщо це короткі моменти протягом дня, наприклад, під час вечері чи перед сном; включення дітей у повсякденні справи: спільне приготування їжі, прогулянки чи інші домашні справи можуть стати чудовими можливостями для спілкування; підтримка стосунків: важливо бути присутнім у житті дитини, слухати її, цікавитись її справами та вивчати емоції; не забувати про себе: турбота про себе та підтримка власного ресурсу допоможе бути емоційно доступним для дитини.

Таким чином, індивідуальні, групові та колективні форми роботи з батьками дітей з ООП сприяють налагодженню взаємодії спеціалістів супроводу з батьками, підвищенню ефективності виховання та навчання дітей з ООП, як в родині так і в навчальному закладі, сприяють покращенню емоційного стану батьків та дітей, формують навички самодопомоги та успішної адаптації у сучасному світі.

Висновки до розділу 2

Психолого-педагогічна підтримка батьків дітей з ООП є необхідною та важливою в сучасних умовах, тому що саме від батьків в процесі виховання та навчання залежить повноцінний розвиток дитини з ООП. Батьки, які усвідомлюють важливість своєї роботи у вихованні дитини та її подальшої адаптації, представляють собою рушійну силу, яка спрямована на подолання

викликів сьогодення. Завдання команди фахівців полягає в тому, щоб об'єднати цю силу і спрямувати її в правильному напрямку.

Батькам дітей з ООП, які опинилися в надскладних життєвих обставинах, щонайперше потрібно стабілізувати себе, аби залишатися надійною опорою, повноцінним ресурсом для своїх дітей. Психолого-педагогічний супровід батьків, які виховують дітей з ООП, є одним із ключових елементів у подоланні психосоціальних проблем. Комплексне використання психопрофілактики, діагностики, консультацій, просвітництва, що включає психолого-педагогічний супровід, гарантує набуття батьками нового досвіду у розвитку та вихованні дітей з ООП в умовах сьогодення. Від спільної роботи батьків та команди супроводу залежить належне покращення якості побутового і соціального життя, внутрішньосімейного психоемоційного клімату та, насамперед, психофізичного розвитку дитини з ООП.

ВИСНОВКИ

У дослідженні розглядалась проблема психолого-педагогічного супроводу батьків, які виховують дітей з ООП в умовах військових дій. Проведено теоретичний аналіз наукової літератури, емпіричне дослідження впливу стресових чинників війни на дітей з ООП та їхніх батьків, а також розроблено програму супроводу для практичної роботи з цими сім'ями.

У теоретичній частині роботи проведено аналіз психологічних особливостей батьків, які виховують дітей з ООП. Особлива увага приділена дослідженням впливу військових дій, включаючи вплив стресових факторів на психоемоційний стан дітей і батьків. Проведений аналіз наукових досліджень, які стосуються емоційного стану батьків, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, підтвердив постійне стресове навантаження на цю категорію батьків. Вони постійно перебувають у стані фізичної та емоційної втоми, переживань, сумнівів, емоційного напруження, хронічного стресу та роздратування, що призводить до емоційного вигорання. З урахуванням важливості цього питання, була встановлена необхідність розробки програми психолого-педагогічного супроводу для попередження емоційного вигорання у даної категорії батьків. Це допоможе забезпечити підтримку та допомогу цим батькам у їхній важливій ролі виховання своїх дітей та успішної соціалізації у суспільстві.

Проведене емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу, що військовий конфлікт в Україні негативно впливає на психологічний стан батьків дітей з ООП, підвищуючи їх рівень тривожності, депресивних проявів і загального емоційного напруження, що суттєво знижує їхнє емоційне благополуччя. Ключовим результатом стала розробка програми психолого-педагогічного супроводу для батьків, які виховують дітей з ООП в умовах війни. Програма складається з шести основних блоків: інформаційний, консультативний, корекційний, підтримувальний. Вона спрямована на комплексну допомогу, що включає як підтримку дітей, так і роботу з батьками щодо покращення психоемоційного стану, адаптації та соціалізації в нових умовах.

Загалом, результати дослідження підкреслюють потребу системної психолого-педагогічної підтримки сімей, які стикаються зі значними труднощами під час війни, та демонструють ефективність комплексного підходу у роботі з дітьми з ООП та їхніми батьками.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив зробити висновок, що важливим є партнерська взаємодія з батьками у вигляді психолого-педагогічного супроводу – це процес взаємодії та співпраці між спеціалістами - надавачами послуг і батьками дитини з ООП, спрямований на досягнення спільних цілей щодо навчання та розвитку дитини та батьків, їх успішна соціалізація та адаптація в умовах сьогодення. Батьки відіграють важливу роль у становленні особистості дитини з ООП. Завдяки їм створюється душевний комфорт, змінюються нервові переживання та відбувається самовиховання та самовдосконалення. Сімейний мікроклімат, який характеризується взаємодопомогою, щирістю, теплом та взаємною підтримкою, сприяє позитивному розвитку дитини.

Аналіз досліджень показав, що взаємодія фахівців з батьками дітей з ООП є складним процесом, який потребує зусиль з обох сторін. Батьки потребують соціально-психологічної підтримки та спеціальних педагогічних знань, щоб бути підготовленими до роботи з соціальними інституціями і сприяти розвитку своєї дитини.

У рамках даного дослідження було запропоновано різноманітні форми та методи співпраці з батьками дітей з особливими освітніми потребами з метою побудови партнерських відносин. До групових форм взаємодії можна віднести: батьківські зустрічі, круглі столи та конференції, організація обговорень щодо конкретних аспектів виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами, дні відкритих дверей, вечори запитань і відповідей. Щодо індивідуальних форм співпраці, вони включають: бесіди з батьками, підбір спеціальної літератури, включення батьків до спільної діяльності, електронне листування.

Запропонована програма психолого-педагогічного супроводу слугуватиме відкритому та вигідному спілкуванню між батьками та спеціалістами команди супроводу, державними та громадськими організаціями з використанням різноманітних комунікаційних каналів, включаючи особисту зустріч, телефонні дзвінки, електронну пошту, спільні онлайн платформи та соціальні медіа. Також важливими в програмі супроводу є:

- організація регулярних зустрічей та тематичних дискусій, де батьки можуть обговорювати свої питання, ділитися досвідом та отримувати підтримку;
- врахування індивідуального підходу до кожної родини, враховуючи їхні потреби, цінності та культурні особливості;
- залучення батьків до процесу прийняття рішень, спільного планування та оцінки результатів супроводу;
- підтримка батьків у розвитку їхніх навичок та компетенцій, що допоможуть їм краще сприяти навчанню та розвитку своїх дітей;
- сприяння взаємодії та співпраці між батьками, створення умов для обміну досвідом та взаємопідтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н.М. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja. Київ : ТОВ Видавничий дім Плеяда, 2017. 206 с.
2. Бойчук Ю.Д., Сіліна Г.О., та ін. Дитина з особливими освітніми потребами: методичні рекомендації та психолого-педагогічні аспекти розвитку, навчання і виховання: навч.-метод.посіб. Харків: Харківська академія неперервної освіти, Точка 2014. 198 с.
3. Брушневська, І. . Теоретичні аспекти побудови моделей психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та її сім'ї. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.9> *Acta Paedagogica Volynienses*, Вип. 2, 2024
4. Важливі кроки: сучасні практики підтримки родин дітей з ООП в умовах криз / К.Б.Бужинецька// – Київ (рукопис), 2024.– 22 с.
5. Галян О. І. Психологічні аспекти супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами. Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць. 2019. № 2, т. 2. С. 44–49.
6. Гапочка Я.О., Токарева Н.М. Стратегія розвитку суб'єктності фахівців команди супроводу дитини з ООП. Перспективи та інновації науки Випуск №5 2024. С.741-752.
7. Гапочка Я.О. Психологічні особливості партнерської взаємодії вчителя та батьків дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Актуальні проблеми психології в закладах освіти: зб. Наук.праць / відп. Ред. Н.М. Токаревої та ін. Вип.11.Кривий Ріг: ТОВ ВНП Інтерсервіс, 2021. С.131-139.
8. Гаяш О. В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливими освітніми потребами як умова реалізації ідей інклюзії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 38.С. 60-66.
9. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід

упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. – Київ : Ніка-Центр, 2020. – 122 с.

10. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / авт. кол., заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.

11. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту : практ. посіб. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.

12. Деркачук О., Борщ Е. Допомога батькам дітей з ООП в умовах воєнного стану. Острог : Наурок, 2022. 6 с. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-dopomoga-batkam-ditey-z-oor-v-umovah-vo-nnogo-stanu-297839.html>.

13. Ігнатенко К.В. Робота спеціалістів загальноосвітнього закладу з родинами дітей, що мають особливі освітні потреби / К.В. Ігнатенко // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації: Матеріали всеукр.наук.конференції (4-5 грудня 2015р., м.Дніпропетровськ) : Част.1 / Наук.ред. О.Ю. Висоцький – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. С 22-24.

14. Ілляшенко Т. Д., Жук Т. В. Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Харківський осінній марафон 2019 Частина 2. Тези доповідей. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України, м. Київ. С.131-135.

15. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Харків: Видавництво Ранок, 2019. 304 с.

16. Компанець Н.М. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери: Науково-методичний посібник. – Київ: Актуальна освіта, 2023. 120 с.

17. Коновець, Т. І. Інноваційні форми роботи педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти з батьками особливих дітей [Текст] : кваліфікаційна

- робота на здобуття освітнього ступеня магістр / Т. І. Коновець, науковий керівник Ю. А. Бондаренко. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 72 с.
18. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
19. Котлова Л.О., Харченко А.В. Психологічний супровід інклюзивної освіти на сучасному етапі. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2023. Pp. 599-612.
20. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Основи психологічного консультування : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 360 с.
21. Методичні рекомендації щодо впровадження циклограм діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. Авт.-упор. : В.М. Горленко, Ю.А. Луценко, В.Д. Острова за заг.ред. В.Г.Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 132 с.
22. Мушкевич М. І. моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей/ зб. наук.пр. Психологія: реальність і перспективи. Рівне, 2017. С. 188-192.
23. Нова українська школа: poradnik dla wczetela / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
24. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посіб. / Н. М. Компанець, І. В. Луценко, Л. В. Коваль. Київ : Атопол, 2018. 100 с.
25. Подкоритова Л. О. Зміст психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2020. № 1, т. 2. С. 125–129.
26. Поради батькам під час війни. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-militaryactions>

27. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі : метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.
28. Про освіту : Закон України від 05.09.2016 р. № 2145-VIII. Голос України. 2016. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.
29. Прохоренко Л. І., Орлов, О. В. Діти з особливими потребами в умовах кризових викликів: навчання і супровід. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2021. Вип. 3(2). С. 1–8. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-11> ; Прохоренко Л. І., Ярмола Н. А. (2021). Діти з особливими освітніми потребами — рівні серед рівних : Підсумки VII Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Діти з особливими потребами: від рівних прав — до рівних можливостей», 7- 8 жовтня 2021 р., м. Київ, Україна. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2021. Вип. 3(2). С. 1-9. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-3-4>
30. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : методичний посібник / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ, 2015. 232 с.
31. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації : метод. посіб. / уклад. Г.Б. Растроста. Суми : НВВ КЗ СОППО, 2018. 64 с.
32. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями: навч-метод.посіб. / О.В. Чеботарьова та ін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2018.123 с.
33. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи укладачі Литвин І.М., Гавриленко Т.Л. Черкаси, 2020. 76 с.
34. Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 9 листопада 2023 р. / за ред. Т.О. Докучиної, відп. секретар О.І. Дмітрієва. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 369 с.

35. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях : практикум / упорядники Т.Р. Браніцька, Л.О. Матохнюк, О.М. Шпортун. Вінниця, 2022. 131 с.
36. Пюра О.С. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами / О. С. Пюра // Молодий вчений. - 2017. - № 2. - С. 532-536.
37. Резніченко І. Психолого-педагогічна підтримка сімей, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 67, том 2, 2023. С. 286-291
38. Реброва О.О. Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами : дис. канд. психол. наук: 23.09.23. Київ, 2023. 210 с.
39. Софій Н.З. Особливості викладання в інклюзивному навчальному середовищі. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2015. Вип. 10. С. 173-177.
40. Технології забезпечення роботи практичного психолога з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами: Збірник наукових робіт учасників круглого столу та науково-методичного семінару (19 березня 2021 р., Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, лабораторія психології спілкування) [Електронний ресурс] / за наук. ред. Г. М. Бевз, І. В. Петренко, В. І. Юрченко // Вісник педагогіки і психології. – Вип. 27. – К. : ІСПП НАПН України, 2021. – 148 с.
41. Удич З.І. Психолого-педагогічний супровід батьків дошкільника з особливими потребами. Івано-Франківськ, Освітній простір України, 2016. Вип. 8. С. 143-151.
42. Чечко Т. М. Аналіз потреб батьків, які виховують дітей з особливостями психофізичного розвитку, у соціально-педагогічній підтримці в умовах дошкільного навчального закладу. Теоретико-методичні проблеми виховання

дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2017. Вип. 21-3. Т. IV (78). С. 537–549.

43. Чуйко О.В. Зарубіжні моделі психосоціальної реабілітації дітей, травмованих війною. Український психологічний журнал 2017 №1. С.192-203.

44. <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення 12.10.2025)

Програма проведення глибинного інтерв'ю з батьками дітей з ООП

Метою проведення глибинного інтерв'ю є оцінка потреб батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Завдання: 1. З'ясувати склад сімей респондентів та участь кожного з членів у виконанні тих чи інших функцій по відношенню до дітей.

2. Проаналізувати особливості життєвого ритму сім'ї (проведення вихідних днів, організація вільного часу).

3. Визначити основні потреби батьків у догляді та вихованні дитини з особливостями психофізичного розвитку.

4. Дослідити, яку допомогу батькам надали фахівці закладів освіти під час адаптації їхньої дитини до його умов.

5. З'ясувати питання, які для батьків залишаються невирішеними в умовах кризових викликів на прифронтовій території.

6. Визначити проблеми і труднощі, що виникають у батьків у процесі виховання та розвитку їхніх дітей; якої підтримки їм не вистачає.

7. Проаналізувати отримані результати глибинного інтерв'ю, підвести підсумки.

Дослідницьке питання: «Які існують потреби та проблеми у батьків дітей з особливими освітніми потребами на прифронтовій території для подальшої організації психолого-педагогічної підтримки цих батьків».

План 1. Етап знайомства

Представитися, надати інформацію про себе та мету зустрічі. Познайомитися з учасником, уважно вислухати його, почути побажання, якщо такі є. Налаштувати співрозмовника на доброзичливий лад. Доброго дня! Мене звати Я представляю громадську організацію, яка приймає участь у психолого-педагогічному дослідженні. Ми проводимо дослідження серед батьків дітей з особливими освітніми потребами. Метою цієї роботи є з'ясування потреб батьків та стану їх задоволення. У результаті дослідження буде розроблений алгоритм психолого-педагогічної підтримки батьків в сучасних реаліях на базі Центру. Пропонуємо Вам взяти участь в інтерв'ю. Якщо Вам буде складно відповісти на

окремі запитання, Ви можете відмовитись давати відповіді на них. Не існує правильних чи не правильних відповідей, кожна відповідь є важливою для нас. Отримана інформація буде представлена в узагальненому вигляді та при використанні цитат організація гарантує збереження конфіденційності. Наша зустріч триватиме близько 1 години. Участь в опитуванні є добровільною. Зараз я маю запитати, чи згодні Ви взяти участь в інтерв'ю.

2. Основна частина (зміст зустрічі) Ведучий ставить відкриті запитання учаснику. Відповіді записуються для подальшого аналізу.

Орієнтовний перелік запитань для глибинного інтерв'ю:

1. Як я можу до Вас звертатися?
2. Ким Ви є дитині, яка відвідує цей простір ?
3. Хто проживає спільно з Вами та Вашою дитиною?
4. Чи всі перераховані Вами дорослі беруть участь у догляді та вихованні Вашої дитини? Які ролі вони виконують? Яка роль лишається Вам?
5. Чи достатньо Вам їхньої допомоги?
6. Чого Вам та перерахованим Вами дорослим бракує (не вистачає) у догляді та вихованні дитини?
7. Як зазвичай виглядають Ваші будні та вихідні дні? Що Ви робите в ці дні? Як ви проводите своє дозвілля?
8. На що (чи на кого) у Вас не вистачає часу, а Ви точно б хотіли його мати? Чому так відбувається?
9. На кого залишаєте дитину у разі потреби відлучитися з дому?
10. З якими проблемами стикається Ваша сім'я у суспільстві?
11. З якими проблемами у вихованні дітей ви зіштовхуєтесь?
12. Чи отримували Ви допомогу під час адаптації Вашої дитини до умов навчання? Якщо так, то яку? Хто Вам її надавав? Чи були до цього процесу залучені педагоги?
13. Чи отримуєте Ви у закладах освіти інформацію щодо особливостей виховання та розвитку Вашої дитини, можливостей отримання нею подальшої освіти? Якщо так, то яку? Від кого з фахівців Ви отримуєте її? Чи достатньо Вам такої інформації?

14. Чи отримуєте Ви допомогу від соціального педагога? Якщо так, то яку саме? Які види допомоги надає батькам?
15. У чому, на Вашу думку, полягає робота психолога стосовно батьків у навчальному закладі, громаді? Чи потрібна була Вам допомога психолога?
16. Які питання щодо виховання дитини, що вас турбують, все ж залишаються невирішеними?
17. Якої допомоги Ви потребуєте на даний момент у вихованні / навчанні / реабілітації Вашої дитини?
3. Етап підведення підсумків Ведучий підводить підсумки, дякуючи за зустріч і допомогу; відповідає на запитання, якщо такі є; обмінюється враженнями та емоціями з учасником інтерв'ю.
4. Аналіз результатів Після проведення глибинного інтерв'ю, інформацію зводять та аналізують.

Анкета «Емоційно-психологічний стан батьків дітей з ООП»

Шановні учасники опитування! Дякую, що знайшли час відповісти на запитання запропонованої анкети. Мета цього опитування – емпірично дослідити переважаючі психоемоційні стани у осіб, які виховують дітей з ООП в межах дослідження «...які постраждали від війни». Повідомляємо, що опитування цілком анонімне та конфіденційне: результати будуть використовуватися лише в узагальненому вигляді.

Частина 1

1. Вкажіть Ваш вік
 - a) 20 – 30 років b) 31 – 40 років c) 41 – 50 років d) старше 50 років
2. Ваша стать a) Жіноча b) Чоловіча
3. Де ви проживали до війни? _____
4. Вкажіть час проживання у Херсонській області
 - a) До 1 року b) 2 – 3 роки c) 3 – 5 років d) Більше 5 років
5. Який вік дитини (можна вибрати декілька варіантів)
 - a) Діти дошкільного віку b) Діти школярі c) Старші діти
8. Чи вважаєте Ви себе інтегрованим / інтегрованою в місцеву громаду?
 - a) Так b) Ні c) Важко відповісти
9. Як ви оцінюєте загальний емоційний стан сім'ї за шкалою від 1 до 5, де 1 – найгірша оцінка, 5 – найкраща оцінка?
 - a) 1 b) 2 c) 3 d) 4 e) 5

Анкета для батьків - Визначення рівня тривожності

Шановні батьки! Запрошуємо вас прийняти участь в анонімному опитуванні, мета якого – визначення рівня тривожності та стресу сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами в умовах війни в Україні. Ваші відповіді дозволять розробити ефективну програму психологічного супроводу для таких сімей.

1. Вкажіть ваш вік

о 20-25

о 25-35

о 35-45

о 45-55

о 55-65

2. Вкажіть вік вашої дитини _____

3. Вкажіть тип особливих освітніх потреб вашої дитини (наприклад порушення зору, порушення слуху, РАС) _____

4. Де ви з сім'єю зараз проживаєте

о У своєму регіоні

о У іншому регіоні України

о За кордоном

5. Чи виїжджали ви з постійного місця проживання через війну?

о Так

о Ні

6. Чи зверталися ви за психологічною допомогою для себе або дитини останнім часом?

о Так зверталися і отримали допомогу

о Так зверталися, але не отримали допомогу

о Ні, не зверталися

7. Чи змінилися стосунки дитини з однолітками або членами родини через війну?

о Так, стали гіршими

о Так, стали кращими

о Ні, нічого не змінилося

8. Чи спостерігали ви у вашої дитини такі зміни (позначте ті варіанти, які вам підходять)

о Підвищена тривожність

о Порушення сну

о Зниження інтересу до улюблених занять

о Агресивність або істерики

о Замкнутість або зниження соціальної активності

9. Чи відчували ви такі симптоми останнім часом (оберіть варіанти, які вам підходять)

о Постійне відчуття тривоги

о Проблеми зі сном

о Роздратованість

о Агресивність

о Емоційне виснаження

10. Як війна вплинула на вашу сім'ю?

о Фінансові труднощі

о Розрив соціальних зв'язків

о Втрата Житла

о Проблеми з доступом до послуг (медичних, соціальних, освітніх)

11. Який вид підтримки був би для вас найбільш корисним?

о Індивідуальні консультації з психологом

о Групова терапія для батьків

о Інформаційна підтримка (освітні матеріали, тренінги)

о Корекційні заняття з дитиною

о Свій варіант

